

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA HISTORIE

**PŘESTUPY MEZI CÍRKVEMI NA PANSTVÍ VSETÍN OD
VYDÁNÍ TOLERANČNÍHO PATENTU DO ROKU 1918**

Bakalářská práce

Autor: Jiří Voda

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Prchal Pavlíčková, Ph.D.

OLOMOUC 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „*Přestupy mezi církvemi na panství Vsetín od vydání tolerančního patentu do roku 1918*“ vypracoval samostatně a za použití uvedených zdrojů a literatury.

V Olomouci dne:

Podpis:

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl především poděkovat své vedoucí bakalářské práce Radmile Prchal Pavlíčkové, jejíž rady a doporučení významně ovlivnily její podobu této práce. Dále patří dík nejen všem zaměstnancům archivů za jejich ochotu a doporučení, ale také farářům a členům sborů či farností, kteří mi umožnili a zprostředkovali návštěvu farních archivů.

Obsah

Úvod	6
1. Panství Vsetín.....	10
1.1 Dění na vsetínském panství před vydáním tolerančního patentu	10
2. Zákonná motivace přestupů	12
2.1 První fáze: vydání tolerančního patentu a doba bezprostředně následující.....	13
2.2 Druhá fáze: 1783–1849	15
2.3 Třetí fáze: 1849–1918	17
3. Náboženská motivace přestupů	19
3.1 Věřoučné nesnáze (nejen) toleranční doby	19
3.2 Pohyby duší a sborů mezi evangelickými církvemi	21
3.2.1 Rozdíly ve formě zbožnosti mezi evangelickými církvemi	22
3.2.2 Spory mezi evangelíky augsburského a helvétského vyznání	24
4. Ekonomická motivace přestupů	27
4.1 Ekonomicky motivované konverze od evangelických církví k římskokatolické církvi	27
4.1.1 Spory katolických kněží a nekatolíků (nejen) kvůli štolovým poplatkům	28
4.1.2 Wallisova reforma a vliv na ekonomicky motivované konverze	30
4.1.3 Léta 1848 a 1849	31
4.2 Ekonomicky motivované konverze mezi evangelickými církvemi	33
5. Geografická motivace přestupů.....	35
5.1 Důvody ke sdílení modliteben mezi protestantskými sbory	36

5.2	Specifičnost valašského evangelictví z geografické perspektivy.....	37
5.3	Katolická farní síť na panství Vsetín.....	40
6.	Sociální motivace přestupů	42
6.1	Manželství	42
6.2	Vliv blízkého okolí.....	43
6.3	Vliv farářů	45
	Seznam zdrojů	50
	Prameny.....	50
	Literatura	51
	Resumé	56
	Přílohy	57

Úvod

Byť se téma nekatolictví v posledních desetiletích těšilo relativně velkému zájmu historiků, důsledně bylo zpracováno jen několik dílčích okruhů (předtoleranční nekatolictví, vydání tolerančního patentu, lidová zbožnost atp.). Samotným přestupům a důvodům k přestupu mezi církvemi nebyla v odborné literatuře věnována soustavná pozornost, téma dosud nebylo zpracováno komplexně. Ani tato práce nemá za cíl téma vyčerpat, detailně popsat mechanismy přestupů mezi církvemi a důvody k přestupům, cílem je vzhledem k rozsáhlosti tématu spíše přehledně zpracovat zákonné možnosti přestupů mezi církvemi od vydání tolerančního patentu do roku 1918 a vymezit a přiblížit čtyři základní motivace k samotnému přestupu – motivaci náboženskou, ekonomickou, geografickou a sociální, a to na příkladu panství Vsetín. Ani tyto okruhy však nejsou zpracovány komplexně, každý z nich by si zasloužil podrobnější výzkum a více prostoru. Pro pochopení náboženské situace na panství Vsetín je na začátku práce přidána kapitola.

Z literatury lze o přestupech mezi církvemi vyčíst jen kusé informace. Zatím nejvíc o přestupech mezi církvemi bylo napsáno v publikaci *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*,¹ kde jsou popsány především mechanismy přestupů. Náboženskými konverzemi v 19. století se také okrajově zabývá sborník *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století*, zde jsou ale uváděny pouze konverze motivované náboženskými či věroučnými důvody.² Přestupům mezi církvemi v 19. století se také částečně věnuje Burianova publikace *Toleranční kazatelé na Valašsku*,³ nejsou ovšem hlavním tématem této knihy, takže se k nim autor vyjadřuje jen zřídka. To samé lze říct také u knih autorů jako je Zdeněk R. Nešpor,⁴ Zdeněk Jan Medek,⁵ Rudolf Zuber⁶ a dalších. Při práci s literaturou je nutno dávat pozor na často jednostranný pohled některých historiků. Autory některých výše zmíněných knih (a mnohým dalších) jsou často evangelíci, někdy i evangeličtí faráři, jejichž pohled na

¹ MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, Eva – BURIAN, Ilja (eds.): *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*. Neratovice 2017.

² NEŠPOR, Zdeněk – KAISEROVÁ, Kristina (eds.): *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století, 1780-1918*. Ústí nad Labem 2010.

³ BURIAN, Bohuslav: *Toleranční kazatelé na Valašsku (1781-1861). Příspěvek k dějinám valašského evangelictví*. Valašské Meziříčí 1938.

⁴ NEŠPOR, Zdeněk: *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Praha 2006.

⁵ MEDEK, Zdeněk Jan: *Na slunce a do mrazu. První čas josefínské náboženské tolerance v Čechách a na Moravě*. Praha 1982.

⁶ ZUBER, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století. Díl I*. Praha 1987; ZUBER, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století. II. díl*. Praha 2003.

problematiku církevních dějin na konci 18. a v průběhu 19. století může být značně tendenční.⁷ Zároveň je dlužno říct, že bylo napsáno (především evangelíky) mnoho historických knih, které se týkají dějin jednotlivých evangelických sborů či života jednotlivých kazatelů,⁸ které by mohly přinést do této práce o něco více světla, z časových důvodů je není možné sem bohužel zařadit a pracovat s nimi.

Časové ohraničení práce se nabízí samo: roku 1781 byl císařem Josefem II. vydán toleranční patent, jenž umožnil přihlášení se k dalším třem křesťanským vyznáním. Zde je ovšem nutno říct, že pozornost nebude věnována samotnému vydání tolerančního patentu a s tím bezprostředně spojenými přestupy.⁹ Z druhé strany časové osy je práce ohraničena rokem 1918, kdy došlo ke sjednocení evangelické církve augsburského vyznání a evangelické církve helvétského vyznání. Pozornost bude věnována z větší části konci 18. století a první polovině 19. století, neznamená to ovšem, že by se práce přestupům mezi církvemi v druhé polovině 19. století a začátku století 20. nevěnovala vůbec.

Z hlediska geografického jsem se rozhodl práci vymezit hranicemi panství Vsetín. Po roce 1848 sice dochází k zániku panského systému, na tuto práci to ovšem vliv nemá, neboť k tomuto vymezení dochází především z metodologických důvodů – považuji za důležité přesně vymezit prostor, který bude předmětem studia, v předkládané práci pracuji s archiváliemi týkajícími se výhradně tohoto prostoru. Druhou možností, která se při vymezení prostoru nabízela, bylo zvolit celé Valašsko, tematicky by to bylo pravděpodobně více vyhovující a práce by byla komplexnější. K ne-vybrání si této možnosti mě ovšem vedly dva důvody. Prvním z nich je nejasné vymezení – zatímco panství Vsetín je jasně definovatelný prostor,¹⁰ Valašsko jako takové o mnoho méně. Druhým (a dlužno podotknout, že důležitějším) důvodem jsou časové možnosti, které jsem při zpracovávání bakalářské práce měl. Bohatější a prostorově rozsáhlejší archivní výzkum tedy nebyl proveden z důvodů výše zmíněných.

⁷ Polemiky, které na stránkách svých publikací a článků vedli mezi sebou především Zdeněk R. Nešpor a Eva Melmuková-Šašecí, přičemž Nešpor nabízí pohled značně střízlivější a méně pro-evangelický, ukazují, že dosavadní produkce historických děl z pera evangelických historiků (tím spíše farářů a laiků) mnohdy pohlíží na události a jevy tendenčně, což může vést k dezinterpretaci těchto událostí.

⁸ Například REJCHTR, Luděk: *Na horách ležící. Dějiny evangelického sboru v Křižlicích*. Praha 2004; HREJSA, Ferdinand: *Jan Věgh. K 150letému výročí tolerance*. Praha 1930.

⁹ Tomuto už se dosti podrobně věnovala především Eva Melmuková. Srov.: MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, Eva: *Patent zvaný toleranční*. Neratovice 2013. Zároveň od druhé poloviny 20. století vychází postupně jednotlivé díly edice tolerančních přihlášek.

¹⁰ WOLNY, Gregor: *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert. IV. Band. Hradischer Kreis*. Brünn 1838, s. 494–505.

Co se archivů týče, došlo k výzkumu ve Státním okresním archivu ve Vsetíně, kde jsou uloženy fondy katolických farností. Zaslouhou vedoucí práce Radmily Prchal Pavlíčkové a ochotným přístupem pracovníku SOkA Vsetín mi bylo umožněno nahlédnout také do nepřístupných fondů nacházejících se v SOkA Vsetín, konkrétně do fondu Děkanství Vsetín a FÚ Vsetín, za což všem patří srdečný dík. Prameny k evangelickým sborům jsou většinou uloženy v jednotlivých evangelických sborech. Výhodou toho může být, že tyto prameny zatím nebyly podrobeny důsledné historikově práci a může se v nich nacházet ještě mnoho zajímavého, dosud neobjeveného; nevýhodou těchto archivů je jejich relativní neuspořádanost.¹¹ Výzkum dále proběhl v Moravském zemském archivu v Brně, konkrétně ve fondu B1, sign. R11 (Nekatolíci na Moravě). V MZA se sice nachází také fond B14 starší, sign. 96, v němž se nacházejí prameny k nekatolictví na Moravě v první polovině 19. století, tento fond je ovšem neuspořádaný a je rozložen do 40 kartonů. Tato rozsáhlost a neuspořádanost tohoto fondu však z časových důvodů neumožnila zahrnout prameny v něm obsažené do předkládané práce. Nakonec došlo k výzkumu v Ústředním archivu Českobratrské církve evangelické v Praze,¹² tento archiv bohužel obsahuje pouze archivní materiály k dějinám evangelické církve helvétského vyznání. Umístění materiálů k dějinám evangelické církve augsburského vyznání bohužel dle informací pracovníků tohoto archivu není dosud známo.

Při pramenném výzkumu bylo pracováno především s přestupními knihami a přestupními dopisy. Přestupní knihy byly vedeny jednotlivými faráři či pastory. Kromě jména je v přestupních knihách uvedeno také bydliště, datum narození a přestupu, církev, do které jedinec přestupuje, a někdy je uveden také důvod přestupu, není to však tak časté. Stav každé přestupní knihy a kompletnost zápisů je ovlivněn důkladností jednotlivých farářů – zatímco v některých přestupních knihách je u každého přestupujícího uveden důvod přestupu, v jiných (někdy i ve stejných, ale vedených už jiným farářem) často není důvod uveden u žádného přestupujícího. Dále jsem pracoval s korespondencí mezi faráři a farníky, se sborovými či farními kronikami, které často pomohly osvětlit dění ve sborech či na farnostech. V neposlední řadě byly podrobeny výzkumu tabelární přehledy, což jsou prameny spíše statistického charakteru, které ukazují kolik lidí se v určitém roce narodilo, zemřelo, bylo pokřtěno,

¹¹ Archiválie nacházející se v archivech jednotlivých evangelických sborů nejsou uspořádány dle klasického klíče (chybí klasická inventární čísla atp.). Je proto nutné zdůraznit, že např. značka R-III-D/3 označuje určitou složku, v níž se pramen nachází. Tyto složky nejsou většinou foliovány. Výjimku tvoří sborový archiv v Huslenkách, který je uspořádán dle jiného klíče, a sborový archiv v Jablůnce, který je neuspořádaný, ale pro jeho nevelkou rozsáhlost to není takový problém.

¹² Ani tento archiv není uspořádán klasicky, ale ve většině případů jsou archiválie tematicky rozčleněny do složek, jež nesou označení (např. 28/8) nebo jméno. Tyto složky jsou pak uloženy v jednotlivých kartonech. Některé kartony ovšem nejsou rozděleny ani do složek.

přestoupilo do jiné církve atp. Tabelární přehledy jsou důležitým pramenem především v letech, kdy dochází k velkým zákonným úpravám přestupů mezi církvemi – počty přestoupivších dokazují vliv zákonných parametrů na počty přestupujících.

1. Panství Vsetín

Na panství Vsetín, které leželo na území Hradištského kraje, žilo na počátku 19. století přes 20 000 lidí.¹³ Toto panství sestávalo ze 17 obcí: z Bystřičky, Halenkova, Hovězí, Hrozenkova, Jablůnky, Janové, Jasenky, Kateřinic, Lhoty, Mikulůvky, Pržna, Ratiboře, Roketnice, Růžďky, Ústí, Vsetína a Zděchova.¹⁴ Obyvatelstvo bylo značně nábožensky rozdělené, a to nejen po vydání tolerančního patentu, ale i předtím, vyskytovala se zde velká nekatolická menšina.¹⁵ Silné nekatolické hnutí nejen na panství Vsetín, ale na celém Valašsku lze vysvětlit tím, že se v 18. století tato hnutí konzervovala především „v obtížně dostupných oblastech blízko nekatolické ciziny nebo ‚semi-ciziny‘ (Těšínsko, Horní Uhry).“¹⁶ Bohuslav Burian vidí sílu valašského nekatolictví rovněž v odlehlosti od centra a v blízkých kontaktech s evangelíky z Uher a Slezska, kromě toho ale také v nedůslednosti katolické církve při rekatolizaci tohoto prostoru, neboť neměla o chudé Valašsko zájem.¹⁷ Ať už to bylo jakkoli, faktem je, že na Valašsku byla náboženská situace v 18. století dost specifická a k její stimulaci došlo především v pěti letech před vydáním tolerančního patentu.¹⁸

1.1 Dění na vsetínském panství před vydáním tolerančního patentu

Misionář Jan Kořiska provedl na jaře roku 1777 cestu po farnostech na Valašsku a oznamoval vyhlášení náboženské svobody císařovnou Marií Terezií. Lidé se k tomu stavěli opatrně, začali tomuto oznámení věřit, až když Kořiska ukázal pergamenovou listinu s (domnělou) pečeti císařovny. Tímto falešným tolerančním patentem donutil nenásilnou cestou lidi, aby přiznali, v co doopravdy věří. Počty přihlášených tajných nekatolíků byly pro katolickou církev překvapující. K protestantismu se na Valašsku přihlásilo 72 obcí. Úřady začaly záhy jednat. Mnoho výrazných protestantských osobností (např. lidových kazatelů) bylo pozatýkáno a vyslýcháno, někteří byli dokonce transmigrováni do Uher. V obci Růžďka, která

¹³ WOLNY, G.: *Die Markgrafschaft Mähren. Hradischer Kreis*, s. 494–505.

¹⁴ Mapa panství s rozmístěním kostelů a modliteben viz Příloha č. 2.

¹⁵ Srov. BURIAN, Bohuslav – BURIAN, Ilja: *Dějiny protestantismu na Vsetínsku*. Vsetín 1993.

¹⁶ NEŠPOR, Zdeněk R.: *Institucionální hranice českého tajného nekatolictví a počátků tolerančního protestantismu*. In: NEŠPOR, Zdeněk R. (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*. Praha 2007, s. 108.

¹⁷ BURIAN, B.: *Toleranční kazatelé*, 13.

¹⁸ Tato práce nemá za cíl podrobně popsat dobu předtoleranční na vsetínském panství, pro kontext je ovšem nutné uvést aspoň základní historické reálie. O událostech této doby pojednávají detailně především: ROUS, Jan: *Valaši v boji za svobodu. K stopadesátiletému výročí tolerančního patentu*. Valašské Meziříčí 2012; BEDNÁŘ, František: *Zápas moravských evangelíků o náboženskou svobodu v letech 1777–1781. Prameny k dějinám tolerančního patentu*. Praha 1931; BURIAN, B. – BURIAN, I.: *Dějiny protestantismu na Vsetínsku*. Vsetín 1993; MEDEK, Z. J.: *Na slunce a do mrazu*. Praha 1982.

byla silně protikatolicky zaměřená, dokonce došlo k potyčce mezi místními nekatolíky a vojáky, při které bylo zastřeleno několik lidí.¹⁹ Mezi léty 1777 až 1779 bylo k císaři Josefu II. vypraveno několik poselstev a napsáno pár žádostí, které měly za cíl dosáhnout náboženské svobody.²⁰

V dubnu roku 1780 nocoval císař Josef II. při své cestě do Ruska na vsetínském zámku. I přes zákaz vrchnosti se k němu dostali tři zástupci protestantů, kteří mu předali listinu s prosbou 35 evangelických obcí o náboženskou svobodu.²¹ Císař prosbu přijal s příslibem, že se jejich náboženská situace brzy změní k lepšímu.²² Je víc než zřejmé, že tento akt předání listiny s žádostí o náboženskou svobodu ani listina samotná neměly žádný výrazný vliv na rozhodnutí císaře Josefa II., je to spíše dokladem odhodlání, které v této záležitosti protestanté na Valašsku měli. Tato událost z dubna ale nebyla ojedinělou, se kterou se císař potkal. Téhož roku podali podobnou žádost také moravští evangelíci z Nosislavska a evangelíci z Olešnice.²³

Poslední výraznější událostí na Vsetínsku týkající se náboženských poměrů před vydáním tolerančního patentu je tajná bohoslužba v lesích na pomezí obce Liptál a Seninka. Z Uher dorazil na Vsetínsko evangelický kazatel, který v noci 12. května 1780 sloužil tuto tajnou bohoslužbu, které se mělo účastnit až 4 000 protestantů. Takto velké shromáždění neuniklo pozornosti úřadů a na bohoslužbu dorazil také rychtář se svými dráby. Snažil se zatknout přicestovalého kazatele, místo toho byl zbit a ponechán v lese.²⁴

Po vydání tolerančního patentu se na panství Vsetín ustavily čtyři nekatolické sbory – ve Vsetíně, Růžďce, Pržnu a Ratiboři. Všechny tyto sbory byly založeny jako evangelické sbory augsburského vyznání, v následujících měsících a letech se však sbor v Růžďce změnil na evangelický sbor helvétského vyznání a ze vsetínského sboru se část oddělil a vytvořil evangelický sbor helvétského vyznání.²⁵

¹⁹ „Vtom tak velikém nebezpečensví osmělený lid připraven byl raději na smrt jíti, nežli své spolubratry jim [vojákům] zanechatí – ze vsí udatností jsouce k boji připraveni, když vtom hluku nenadále Kateřinu Hořanskou ktomu ještě těhotnou, pak Václava Žambocha na místě až do smrti zabili.“ Archiv sboru ČCE v Růžďce, R-III-D-7, Pamětní matrika 1817–1829, nepaginováno.

²⁰ BURIAN, B. – BURIAN, I.: *Dějiny protestantismu na Vsetínsku*, s. 100–122.

²¹ BEDNÁŘ, F.: *Zápas moravských evangeliků*, s. 578–580.

²² VÁCLAVEK, Matouš: *Dějiny města Vsetína a okresu vsackého*. Brno 1881, s. 210–211.

²³ MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E. – BURIAN, I. (eds.): *Evangelíci v rané toleranční*, s. 24.

²⁴ BEDNÁŘ, F.: *Zápas moravských evangeliků*, s. 169.

²⁵ BURIAN, B.: *Toleranční kazatelé*, s. 27–81.

2. Zákonná motivace přestupů²⁶

Zákonné možnosti přestupů mezi církvemi se od vydání tolerančního patentu do roku 1918 v čase zásadně měnily a rozhodně měly vliv na četnost přestupů mezi církvemi. Prvotní radost mezi nekatolíky z vydání tolerančního patentu a relativně snadný přestup z církve katolické do nově povolených církví se během pár let změnil na složitý mechanismus, kdy přestup z katolické církve do jedné z církví evangelických²⁷ byl pro přestupujícího provázen mnoha svízeli, což se také podepsalo na četnosti přestupů v daném období. V obdobích, kdy byl přestup složitý, docházelo logicky k mnohem méně přestupům než v obdobích, kdy přestoupit nebylo nijak náročné a vysilující. Je nutno ale zmínit, že náročný byl pouze přestup z katolické církve do jedné z církví evangelických. Naopak přestup z evangelické církve do katolické církve byl snadný, stejně tak i přestupy mezi evangelickými církvemi.

Tato etapa, která bude více popsána níže, skončila roku 1849, kdy se mechanismy přestupů (ať už do jakékoli církve) staly stejnými – konverze z římskokatolické církve do jedné z církví evangelických byla výrazně zjednodušena, mechanismus konverze k římskokatolické církvi se naopak mírně ztížil. Toto mělo vliv na četnost konverzí v tomto období. Mechanismus přestupů od roku 1849 do roku 1918 se už v ničem zásadním nezměnil.

Možnosti a mechanismy přestupů lze tedy pro naše potřeby rozdělit do tří základních etap, které budou popsány níže. První etapa spadá do období první poloviny 80. let 18. století,

²⁶ Tato kapitola nemá za cíl se zabývat pouze možnostmi a mechanismy přestupů, ale také různými dekrety a nařízeními, vydávanými v této době, jež měly za cíl omezit určité životní aspekty (především) nekatolíků, kdy tato omezení mohla vést k zabránění náboženské konverze z římskokatolické církve do jedné z evangelických církví, přičemž tato omezení platila především do konce „druhé fáze“, do roku 1849.

²⁷ Někteří evangeličtí historikové zastávají tvrzení, že s přestupem z katolické církve do jedné z povolených nekatolických se katolické duchovenstvo smířilo celkem snadno, vadila mu ovšem hmotná újma, jež z přestupu plynula (srov. MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E. – BURIAN, I. (eds.): *Evangelíci v rané toleranční době*, s. 552–553; BURIAN, B.: *Toleranční kazatelé*, s. 132.). S tímto jednostranným názorem – navíc pramenně nepodloženým – nelze v žádném případě souhlasit. Není možné se dívat na přestupy takto generalizujícím a cynickým pohledem, které se jeví navíc dost ahistoricky – není možné se na období konce 18. století a první poloviny 19. století, jež bylo v lidových vrstvách do velké míry – weberovsky řečeno – neodkouzleno, dívat očima lidí žijících v sekulárním světě 20., natož pak 21. století. Lze však tvrdit, podíváme-li se na tento problém z čistě ekonomického hlediska, že pro katolického kněze nebyl odstup z církve některého jeho farníka tak zásadní, jako pro nekatolického pastora, když odstoupil někdo z jeho sboru. Toto je dáno způsobem vyplácení platů duchovním. Zatímco katolický kněz měl oproti nekatolickému vyšší plat, který byl ještě navíc garantovaný a případně doplácený náboženským fondem, nekatolický pastor byl závislý pouze na dávkách odváděných jeho farníky a ztráta každého farníka znamenala další znejistění jeho ekonomické situace. Z tohoto (a pouze tohoto) hlediska proto lze tvrdit, že odstup z katolické církve „bolel“ katolického kněze méně než odstup nekatolíka z evangelické církve nekatolického pastora. Srov. MATĚJKA, Ondřej: *Čeští luteráni 1861–1918. Od emancipace k unii*. In: JUST, Jiří – NEŠPOR, Zdeněk R. – MATĚJKA, Ondřej (eds.): *Luteráni v českých zemích v průběhu staletí*. Praha 2009, s. 251–252; TOMÁŠKOVÁ, Ema: *Majetek a hospodaření římskokatolické farnosti na příkladu farnosti Vyškov*. In: NEŠPOR, Z. R. – KAISEROVÁ, K. (eds.): *Variety české religiozity*, s. 140–148; BRADÁČ, Petr: *Financování církve v českých zemích ve 20. století*. *Revue církevního práva*, 37, 2007, č. 2, s. 79–131.

tedy do let bezprostředně po vydání tolerančního patentu. Druhá etapa se týká následujících desetiletí až do roku 1849 a třetí etapa trvá od poloviny století až do sloučení evangelických církví augsburského a helvétského vyznání v Českobratrskou církev evangelickou v roce 1918.

2.1 První fáze: vydání tolerančního patentu a doba bezprostředně následující²⁸

Vydání tolerančního patentu znamenalo legalizaci vedle římskokatolické církve dalších tří křesťanských církví. Toleranční patent povolil vznik sborů evangelické církve augsburského vyznání, evangelické církve helvétského vyznání a církve řeckopравoslavné (ta na našem území nehrála žádnou výraznější roli, nebude ji proto věnována pozornost ani v rámci této práce).²⁹ Vydání tolerančního patentu 13. října 1781 neznamenovalo zrovnoprávnění církví, ale pouze povolení tří jiných vyznání. Tato vyznání byla ale (jak už označení patentu vypovídá) pouze tolerována a rozhodně se nepočítalo s projevy těchto vyznání ve veřejném prostoru. O rovnosti mezi církvemi nelze mluvit ani z hlediska postavení a pravomocí nekatolických pastorů ani z hlediska jim doporučených ročních platů. Nelze ovšem mluvit ani o diskriminaci. Nekatolickým pastorům totiž byla doporučena stejná výše platu, jakou dostávali katoličtí kaplani³⁰ (300 zlatých ročně³¹), katoličtí faráři³² měli plat 500 zlatých ročně. Zdeněk Jan Medek, autor řadící se do proudu evangelických autorů k tomu dodává: „*To nebyla*

²⁸ Toto téma už bylo v literatuře podrobně popsáno, zmiňuji zde pouze stěžejní informace pro pochopení kontextu a kontinuity následujícího období, které v literatuře už tak detailně popsáno není. In: MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E.: *Patent zvaný toleranční*. Neratovice 2013; MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E. – BURIAN, I. (eds.): *Evangelici v rané toleranční době*. Neratovice 2017; MEDEK, Z. J.: *Na slunce a do mrazu*. Praha 1982; NEŠPOR, Z. R.: *Náboženství na prahu nové doby*. Praha 2006.

²⁹ Archiv sboru ČCE v Liptále, R-III-C-6/1, kart. 12, *Výtisk tolerančního patentu pro Moravu*, nefoliováno.

³⁰ Výše platů nekatolických pastorů však nebyl ničím garantována, pastor se sborem, do kterého nastupoval, vytvářel sám zvláštní smlouvu (tzv. vokátor), jež stanovovala výši ročního platu a podobné záležitosti. Srov.: JANATA, J. – ŠUBERT, Václav – Z TARDY, Heřman: *Památka roku slavnostního 1863, tisícileté památky obrácení národu českého na Moravě, Slovensku a v Čechách skrze Cyrila a Metoděje na křesťanství*. Praha 1864, s. 244. Kupříkladu farář Karel Opočenský, který ve vsetínském sboru helvétského vyznání působil v letech 1838–1896 (BURIAN, B.: *Toleranční kazatelé*, s. 449) měl dostávat od vsetínského sboru (zde je pro kontext nutno doplnit, že vsetínský sbor helvétského vyznání patřil k těm zaopatřenějším) roční plat ve výši 315 zlatých, 11 sáhů dříví, 23 měřic obilí a 28 měřic brambor. In: Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně, R-III-C-5/3, kart. 10, *Tabellární přehled usazených farářů*, nefoliováno. V chudších regionech, kterým ale Valašsko bylo, často nedocházelo k důslednému plnění těchto smluv a pastor mnohdy dostal od svých farníků méně, než bylo předem smlouveno. KOWALSKÁ, Eva: *Problémy s konfesijnou identitou českých protestantů po roku 1781*. In: NEŠPOR, Z. R. (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století*, s. 378.

³¹ Tento plat byl sice doporučený, ale v rané době toleranční na panství Vsetín takovýto plat sotva jaký přichodí pastor obdržel. Nově vzniklé sbory v Pržně a v Ratiboři nabízeli svému pastorovi pouze 150 zlatých ročně plus další dávky v naturáliích. Srov. MZA, B1, R11/101, kart. 1655, *Vokátory sborů pastorům*, f. 96–104.

³² „*Katol. Farář byl také jejich [evangeliků] farářem, ovšem ne co do duševní správy, ale co do vedení matrik a přijímání důchodů; evangelický jejich duchovní pastýř trpěl se toliko k soukromě jejich potřebě.*“ JANATA, J. – ŠUBERT, V. – Z TARDY, H.: *Památka roku slavnostního 1863*, s. 136.

diskriminace [nekatolických pastorů], za kterou to bylo dosud pokládáno, byl to logický důsledek jejich právního postavení, co nekatolických kaplami. “³³

Po vydání tolerančního patentu došlo ke zřízení komisí, které měly každého nekatolíka vyslechnout a v nejlepším případě jeho úmysl zvrátit. Výslech sice nebyl pro konvertity ničím příjemným, Josef II. ale podle Fernandovy kroniky³⁴ nařídil, aby v komisích byli jen ti nejmírnější, nejskromnější a nejschopnější katoličtí duchovní.³⁵ Kvůli překvapení z rychle se šířícího nekatolictví i v místech, kde to nebylo předpokládáno, je 31. prosince 1782 definitivně ukončena činnost komisí, které měly za cíl vyslýchat přestoupivší z katolické církve, a začíná další fáze, ve které je odstup z římskokatolické církve podstatně znesnadněn.³⁶

Snahu omezit napětí mezi katolíky a nekatolíky po vydání tolerančního patentu dokládají dekrety a nařízení z 2. ledna a 15. ledna 1782. Dekret z 2. ledna 1782 říká, že je „*v hostincích třeba zdržovati se všech náboženských rozhovorů.*“³⁷ V tomto dekretu jsou lidé varováni především před urážkami kohokoli, kdo vyznává odlišné náboženství, mají se zdržet veškerých náboženských diskusí. Nekatolíkům je zakázáno jakkoli manipulovat s katolickými sochami či obrazy; takoví, kteří tak učiní, mají být potrestáni, a to ne kvůli své víře, ale kvůli narušování veřejného pořádku. Vrchnosti a úřadům je zakázáno chovat se ke komukoli, ať už je jakéhokoli (ale povoleného) vyznání, s despektem.³⁸ Uklidňovat napětí ve společnosti se pokoušeli i samotní pastoři z kazatelen. Jan Hrdlička – první oficiálně schválený pastor nejen ve Vsetíně, ale na celé Moravě a v Čechách vůbec – ve svém kázání, které připadlo na den Petra a Pavla roku 1782, vybízí ke smířlivosti s katolíky. „*Kdy zajisté sotvá světlo svobody této vám se zablesklo, počali ste již dosti mnozí spolusousedům a bratřím vašim všelijak ubližovati; počali ste proti oudum církve katolické všelijak trucovati. Ale totoliž ste činiti měli? tímliž ste za nejdražší vám danou svobodu touto odplacovati měli?*“³⁹

³³ MEDEK, Z. J.: *Na slunce a do mrazu*, s. 156–157.

³⁴ Fernandova kronika byla napsána Vilémem Fernandem ve druhé polovině 19. století. Jsou v ní popsány starší dějiny panství Vsetín, ale také tehdejší každodenní dění na panství.

³⁵ Moravský zemský archiv (dále jen MZA) – Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Vsetín, fond Richard Pavlík, inv. č. 289b, *Fernandova kronika*, s. 233.

³⁶ MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E. – BURIAN, I. (eds.): *Evangelici v rané toleranční době*, s. 11.

³⁷ MZA – SOKA Vsetín, fond Richard Pavlík, inv. č. 289b, *Fernandova kronika*, s. 250.

³⁸ ADÁMEK, Karel Václav: *Listiny k dějinám lidového hnutí náboženského na českém východě v XVIII. a XIX. věku. 1750-1782. Díl I.* Praha 1912, s. 199-200.

³⁹ Archiv Dolního sboru ČCE ve Vsetíně, L-III-D/1, kart. 15, *Opis kázání J. Hrdličky na den Petra a Pavla 1782 na Vsetíně*, nefoliováno.

2.2 Druhá fáze: 1783–1849

Někteří evangeličtí historici označují dobu toleranční (1781–1861) pouze za další fázi rekatolizace.⁴⁰ Domnívají se tak především z toho důvodu, že znění některých prováděcích nařízení a dekretů,⁴¹ které byly vydávány proto, aby konkretizovaly a vysvětlovaly znění tolerančního patentu a uváděly jeho nařízení do praxe, často vyznívaly ve prospěch katolíků.⁴²

Jak už bylo naznačeno výše, odstoupit od katolické církve bylo od roku 1783 násobně obtížnější než bezprostředně po vydání tolerančního patentu. Tento stav trval až do vydání tzv. protestantského provizoria vydaného 30. ledna 1849, kdy byly evangelické církve s římskokatolickou alespoň částečně zrovnoprávněny,⁴³ byť k plnému zrovnoprávnění dojde až v roce 1861.⁴⁴

Nyní lidé, kteří chtěli přestoupit z katolické církve do jedné z církví evangelických, museli podstoupit šestitýdenní cvičení, během kterého byli místním katolickým knězem, který cvičení vedl, přesvědčovani o správnosti římskokatolického vyznání. Šestitýdenní cvičení, což byl jediný způsob, jak v této fázi bylo možné opustit katolickou církev a přidat se k jedné z církví evangelických, probíhalo na odlišných místech jinými způsoby a s různou intenzitou. Někde konvertitům stačilo navštívit katolickou faru dvakrát do týdne, jinde vyžadoval katolický kněz po konvertitovi 42 návštěv katolické fary za účelem cvičení. Občas také docházelo k prodlužování cvičení katolickým knězem (v některých případech se z šestitýdenního cvičení stal proces, který trval často i několik let).⁴⁵ V roce 1841 však vyšel guberniální dekret, který zakazoval prodlužovat šestitýdenní cvičení na dobu delší.⁴⁶

Přítom šestitýdenní cvičení nebylo zátěží pouze po fyzické a psychické stránce, ale také po stránce finanční. Zajímavostí je, že polovinu nákladů za cvičení musel platit konvertita a druhou polovinu kněz. Knězi bylo uloženo platit tuto polovinu jako potrestání za to, že se v jeho

⁴⁰ Srov.: MEDEK, Zdeněk Jan: *Toleranční patent a čeští evangelici*. In: MOLNÁR, Amadeo – SMOLÍK, Josef (eds.): *Čeští evangelici a toleranční patent*. Praha 1982, s. 41.

⁴¹ Komplexní přehled zákonů, dekretů a nařízení vydaných do roku 1800 vyšel v rámci několikasvazkové edice: JAKSCH, Peter Karl (ed.): *Gesetzlexikon im Geistlichen, Religions- und Toleranzfache, wie auch in Güter-Stiftungs-Studien- und Zensursachen für das Königreich Böhmen von 1601 bis Ende 1800*. Prag 1828–1830.

⁴² MEDEK, Z. J.: *Toleranční patent a čeští evangelici*. In: MOLNÁR, A. – SMOLÍK, J. (eds.): *Čeští evangelici a toleranční patent*. Praha 1982, s. 42.

⁴³ TOUL, Jan: *Jubilejní kniha Českobratrské evangelické rodiny k 150letému jubileu tolerančního patentu 1781-1931*. České Budějovice 1931, s. 19.

⁴⁴ TRETERA, Jiří Rajmund – HORÁK, Záboj: *Konfesní právo*. Praha 2015, s. 314-317.

⁴⁵ MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E. – BURIAN, I. (eds.): *Evangelici v rané toleranční době*, s. 620.

⁴⁶ Ústřední archiv Českobratrské církve evangelické (dále jen ÚA ČCE), fond Moravská superintendence h. v., kart. 49, složka Přestupy mezi konfesemi obecně, nefoliováno: *Výtah guberniálního dekretu o přestupování z 25. 11. 1841*.

farnosti nový evangelíci vůbec objevili.⁴⁷ Intenzita i obsah cvičení často mohly ještě konvertitu zvrátit od jeho úmyslu odstoupit z katolické církve, neboť od roku 1808 bylo člověku, který právě procházel šestitýdenním cvičením, zakázáno navštěvovat evangelické bohoslužby (tak jako každému katolíkovu), a navíc se i stýkat s jakýmikoli evangelíky.⁴⁸ Evangeličtí pastoři dokonce nemohli navštívit ani osoby *in articulo mortis* (tedy na smrtelné posteli), které byly zrovna v šestitýdenním cvičení, neboť tito lidé byli stále oficiálně součástí katolické církve a stále zde byla možnost je od jejich záměru přestoupit z katolické církve zvrátit.⁴⁹

O obtížnosti přestupu z katolické církve do jedné ze dvou povolených nekatolických (a z toho plynoucí nechuť přestupovat) vypovídají také počty přestupů mezi církvemi ve Vsetíně. V letech 1837–1848 přestoupilo z katolické církve k jedné z církví nekatolických ve Vsetíně pouze osm lidí. Opačným směrem, od jedné z tolerovaných církví ke katolické přestoupilo ve stejném prostoru a čase přes 100 lidí.⁵⁰ Po zrušení šestitýdenního cvičení se počty přestupujících z katolické církve výrazně navýšily.⁵¹ Tato čísla nám dokazují, že možnost přestupu od katolické církve k jedné z církví nekatolických byla značně komplikovaná a vůle lidí přestup tímto směrem podstoupit malá.⁵²

Přestup z nekatolické církve do církve římskokatolické byl naopak velice snadný. Stačilo, když se konvertita přihlásil u katolického kněze a složil katolické vyznání víry. Kněz o přestupu informoval biskupa, který měl za úkol oznámit pastorovi, že jedinec z jeho sboru odchází a že mu již není více povolen vstup do nekatolické modlitebny.⁵³

Přestupy mezi evangelickými církvemi nebyly ani tak četné,⁵⁴ ani tak náročné. Nebylo nutné podstoupovat žádné cvičení, k přestupu stačilo, aby se konvertita přihlásil superintendentovi či seniorovi církve, do které patřil. Senior či superintendent s ním potom vedl rozhovor, který měl být svou povahou přátelský a bratrský. Řeč měla být především o důvodu

⁴⁷ MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E. – BURIAN, I. (eds.): *Evangelíci v rané toleranční době*, s. 167–168.

⁴⁸ ÚA ČCE, fond Moravská superintendence h. v., kart. 49, složka Přestupy mezi konfesemi obecně, nefoliováno: *Výnos gubernia z 21. 1. 1808*.

⁴⁹ MZA – SOKA Vsetín, fond Richard Pavlík, inv. č. 289b, *Fernandova kronika*, s. 240.

⁵⁰ MZA – SOKA Vsetín, fond FÚ Vsetín, neuspořádáno, *Verzeichnisz der seit 20ten Oktober 1837 in der Wsetiner Curatie erfolgten Religionsveränderungen*.

⁵¹ To bude důkladněji rozebráno v kapitole 4.1.3.

⁵² A to je ještě nutno zdůraznit, že být nekatolíkem ve Vsetíně, což bylo centrum panství Vsetín a nacházely se zde nekatolické modlitebny obojího vyznání, nebylo pravděpodobně tak svízelné, jako být nekatolíkem v některých jiných částech panství, především ve východní části, která byla, co se podle náboženského rozčlenění obyvatelstva týče, výrazně katolická a nekatolická modlitebna se v blízkosti nenacházela.

⁵³ MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E. – BURIAN, I. (eds.): *Evangelíci v rané toleranční době*, s. 629–630.

⁵⁴ MZA – SOKA Vsetín, fond FÚ Vsetín, neuspořádáno, *Verzeichnisz der seit 20ten Oktober 1837 in der Wsetiner Curatie erfolgten Religionsveränderungen*.

konverze jedince a jeho věroučných obzorech. V případě, že konvertita ve svém záměru setrval i po rozhovoru, mu superintendent či senior vydal osvědčení, které měl předat svému faráři, který ho z církve propustil, a nahlásit se faráři sboru, do kterého chtěl přistoupit.⁵⁵ Tento stanovený postup ovšem nebyl podle sborové kroniky ratibořského sboru dodržován a mezi evangelickými církvemi se přestupovalo ještě snáze.⁵⁶

10. června 1848 jsou v Tomkově časopise *Pokrok* uveřejněny Preliminární návrhy, které požadují vyrovnání nekatolických církví s církví římskokatolickou. Mimo to žádají zrušení šestitýdenního cvičení, zrušení štolových poplatků nekatolíků katolickým kněžím, povolení věži u nekatolických modliteben a mnoho dalšího.⁵⁷ Byť se například štolové poplatky ze strany nekatolíků ve Vsetíně přestávají platit už v roce 1848,⁵⁸ druhá fáze definitivně končí až vydáním protestantského provizoria 30. ledna 1849, které kromě štolových poplatků ruší také šestitýdenní cvičení, evangelické kostely můžou mít jakoukoli podobu, evangelický farář má od nynějška vést oficiální matriku, označení „akatolíci“ se mění na „evangelíci“ a pastor má být od této doby nazýván farářem.⁵⁹

2.3 Třetí fáze: 1849–1918

Přestupy mezi církvemi se od vydání protestantského provizoria sjednocují. Přestupující musí dvakrát (s měsíčním rozestupem) za přítomnosti dvou svědků navštívit faráře, z jehož sboru/farnosti odstupuje, a nechat si vydat vysvědčení o přestupu. Tento mechanismus není nijak složitý, proto zákonná rovina do otázky přestupů až na výjimky od vydání protestantského provizoria nehraje nijak důležitou roli – tomu, kdo chce přestoupit, je to umožněno za splnění relativně snadno splnitelných podmínek.⁶⁰

Císařský patent z roku 1861 (císařský patent č. 41/1861 ř. z.) definitivně zrovnoprávnil evangelické církve s církví katolickou⁶¹ a přiznal těmto církvím právo na státní dotace.⁶² Od

⁵⁵ ÚA ČCE, fond Moravská superintendence h. v., kart. 49, složka Přestupy mezi konfesemi obecně, nefoliováno: *Směrnice o přestupu z jedné evangelické církve do druhé z 30. 8. 1808.*

⁵⁶ Archiv sboru ČCE v Ratiboří, L-III-D-3, *Kratičká historie čili dějepis o pamětnějších přiběžích církve evangelické aug. vyznání Ratibořské*, s. 4.

⁵⁷ NEŠPOR, Z. R.: *Luteráni v českých zemích v období protireformace a náboženské tolerance (1620–1861)*. In: JUST, J. – NEŠPOR, Z. R. – MATĚJKA, O.: *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*. Praha 2009, s. 181–182.

⁵⁸ BURIAN, B.: *Toleranční kazatelé*, s. 154–155.

⁵⁹ NEŠPOR, Z. R.: *Luteráni v českých zemích v období protireformace a náboženské tolerance (1620–1861)*. In: JUST, J. – NEŠPOR, Z. R. – MATĚJKA, O.: *Luteráni v českých zemích*, s. 184.

⁶⁰ Tento mechanismus byl ještě mírně upravován, šlo spíše spíše o formální stránku věci a na přestupy samotné tyto změny vliv neměly.

⁶¹ Rozhodně to ale neznamenalo náboženskou neutralitu státu.

⁶² TRETERA, J. R. – HORÁK, Z.: *Konfesní právo*, s. 316.

roku 1868 je pak možné být ve stavu bez vyznání.⁶³ To mělo opět vliv na počty přestupů, rozhodně však nelze mluvit o nějakém masivním počtu.

⁶³ NEŠPOR, Z. R.: Náboženství „mírného pokroku v mezích zákona.“ In: NEŠPOR, Z. R. – KAISEROVÁ, K. (eds.): *Variety české religiozity*, s. 19.

3. Náboženská motivace přestupů⁶⁴

Přestupy mezi církvemi z čistě náboženských důvodů se týkají především rané doby toleranční, především tedy 80. let 18. století, o sto let později takto zdůvodněné přestupy sotva kdy v přestupních knihách či dopisech najdeme. Nábožensky motivované přestupy mezi církvemi na konci 18. století z valné většiny neprobíhaly z důvodů věroučných či teologických, většinou šlo u těchto přestupů o vnější, formální hledisko vykonávání některých náboženských úkonů. Mluvíme-li o přestupech z nějakých náboženských důvodů, jde většinou o přestupy mezi nekatolickými církvemi – augsburského a helvétského vyznání.

3.1 Věroučné nesnáze (nejen) toleranční doby

Toleranční patent umožnil přihlásit se k evangelické církvi augsburského vyznání, evangelické církvi helvétského vyznání a k církvi řeckopравoslavné (nesjednocení Řekové).⁶⁵ Toto vedlo ke zmatku a nepochopení především mezi lidmi – domnívali se, že došlo k vyhlášení náboženské svobody, nikoli tolerance a že budou moci vyznávat, v co věří. Povoláním evangelické církve augsburského vyznání ovšem mělo dojít k věroučnému navázání na Lutherovy myšlenky, potažmo německou reformaci; povoláním evangelické církve helvétského vyznání mělo dojít k navázání na švýcarskou reformaci. Nekatolíci na našem území ovšem sotva znali články víry nově povolených církví a vycházeli především z kombinace myšlenkové tradice zakázaného nekatolictví, které bylo formováno předcházejícími generacemi, zakázanými knihami, které sem v menší či větší míře proudily ze zahraničí, vlivem hlavních představitelů místních nekatolických uskupení, kteří často určovali věroučný směr vlastní interpretací Bible a zakázaných knih, a svými tajnými shromážděními, které tito představitelé vedli. Těmito podzemními místními nekatolickými organizacemi vznikaly na různých místech velice odlišné pohledy na víru a její vyznávání, často se povědomí o víře lišilo od vesnice k vesnici.⁶⁶ Toto nám ukazuje i příklad z panství Vsetín, kdy bezprostředně sousedící vesnice – Jablůnka a Pržno – byly obě z velké většiny evangelické,

⁶⁴ Toto téma již bylo v literatuře detailně zpracováno. Tuto kapitolu sem však uvádím z toho důvodu, že právě tyto důvody přestupů mezi církvemi byly ve sledované době velmi široce zastoupeny, a to především na konci 18. století. Srov. KOWALSKÁ, E.: *Problémy s konfesijnou identitou*. In: NEŠPOR, Z. R. (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století*, s. 364–381; NEŠPOR, Z. R.: *Náboženství na prahu nové doby*. Praha 2006; NEŠPOR, Z. R.: *Institucionální hranice českého tajného nekatolictví*. In: NEŠPOR, Z. R. (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století*, s. 84–112.

⁶⁵ Výtisk tolerančního patentu např.: Archiv sboru ČCE v Liptále, R-III-C-6/1, kart. 12, *Výtisk tolerančního patentu pro Moravu, nefoliováno*.

⁶⁶ NEŠPOR, Z. R.: *Institucionální hranice českého tajného nekatolictví*. In: NEŠPOR, Z. R. (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století*, s. 105–106.

ovšem Jablunka byla helvétského vyznání (a evangelíci augsburského vyznání zde téměř nežili) a Pržno augsburského (a evangelíci helvétského vyznání zde téměř nežili).

Mezi historiky panuje shoda, že jediným výrazným společným prvkem v myšlenkovém světě všech nekatolíků byla apriorní negace všeho katolického,⁶⁷ nekatolictví bylo konstituováno vymezením se vůči všemu katolickému.⁶⁸ Tento jediný společný rys – a především všechny rysy nespolečné – ovlivnily vývoj nejen rané doby toleranční a formování sborů, ale také vývoj náboženství 19. století. Lze tedy říct, že po vydání tolerančního patentu se nekatolíci nepřihlašovali k evangelické církvi augsburského či helvétského vyznání, protože by se s učením těchto církví ztotožňovali (dokonce je ani neznali), šlo především o legální deklarovaný odstup od katolické církve. Jasná představa nově přichozích pastorů o vykonávání jejich služby spolu s náboženskou nejasností nekatolíků způsobí především v prvních letech toleranční doby mnoho sporů a nenávisti.

Přihlašování nekatolíků u komisí v rané toleranční době provázely také otázky na věroučné důvody přestupu.⁶⁹ Ze zápisů z těchto výslechů⁷⁰ se dozvídáme o absolutním věroučném rozporu vnímání českých nekatolíků s myšlenkami německé a švýcarské reformace, především v otázce spasení. Zatímco německá reformace považuje dobré skutky za důsledek spásy a za stěžejní považuje samotnou víru (*sola fide, sola gratia*) a švýcarská reformace vyznává učení o predestinaci, čeští nekatolíci mají v otázce spasení mnohem blíže ke katolictví (dobré skutky jako prostředek spásy). Tyto odpovědi u výslechů vytvářely zmatení a nepochopení kněží, kteří u výslechů byli vždy přítomni. Necháпали, proč chce jednotlivci z katolické církve vystoupit, když je věroučně mnohem blíže právě katolickému vyznání než vyznání evangelickému (ať už augsburskému či helvétskému).⁷¹ Ovšem ten, kdo ke komisi přišel s vůlí odstoupit od katolické církve k evangelické, už svou vůlí většinou nezměnil a od katolické církve opravdu odstoupil. Věřoučné a teologické otázky nebyly pro lidi odstupující

⁶⁷ Josef Smolík to dokonce označil za protikatolický komplex. Srov.: SMOLÍK, J.: *Vnitřní život toleranční církve*. In: MOLNÁR, A. – SMOLÍK, J. (eds.): *Čeští evangelíci a toleranční patent*. Praha 1982, s. 72.

⁶⁸ NEŠPOR, Zdeněk: *Disciplinace českých nekatolíků po vydání tolerančního patentu*. In: MACEK, Ondřej (ed.): *Po vzoru Berojských. Život i víra českých a moravských evangelíků v předtoleranční a toleranční době*. Praha 2008, s. 399; ŘÍČAN, Rudolf: *Vyznání a vyznavači*. Praha 1940, s. 19; ZUBER, R.: *Osudy. II. díl*, s. 472.

⁶⁹ U komisí byly pokládány čtyři základní otázky: Jaké jste víry? Co o té víře víte? Proč odstupujete od římskokatolické církve? Chcete se vrátit zpět? In: MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E. – BURIAN, I. (eds.): *Evangelíci v rané toleranční době*, s. 136.

⁷⁰ Pro kraje Jihlava, Znojmo, Olomouc, Beroun, Rakovník, Litoměřice, Kouřim, Města pražská a Tábor už vznikly edice *Přihlášky k evangelickým církvím na základě povolení tolerančního patentu v letech 1781-1782*, které zpracovala společnost Veritas, z.s., pro kraj Uherské Hradiště, do kterého spadá panství Vsetín, taková edice ještě bohužel nevznikla.

⁷¹ MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E. – BURIAN, I. (eds.): *Evangelíci v rané toleranční době*, s. 327–329.

od katolické církve to nejdůležitější. V této době bylo u místních evangelíků – jak už bylo zmíněno – spíše dominující nekatolictví než evangelictví, zjednodušeně řečeno mělo jít především o negaci dosavadní vnucované víry a jejích pořádků. S neznalostí rozdílů v člancích víry mezi nekatolíky se setkávali katoličtí kněží i později v době toleranční. Nejčastěji k tomu docházelo, když chtěl člověk přestoupit z katolické církve do nekatolické a podstupoval u katolického kněze šestitýdenní cvičení. V Hodslavicích dokonce jednoho člověka odmítal katolický kněz propustit z katolické církve, protože byl v rozporu s články víry evangelické církve augsburského vyznání, ke které chtěl přestoupit, a z hlediska věroučného byl spíše katolíkem.⁷²

3.2 Pohyby duší a sborů mezi evangelickými církvemi

Na panství Vsetín (a nejen tam) se při tolerančních přihláškách přihlásila většina lidí k evangelické církvi augsburského vyznání. Nebyl to záměr, zároveň ale nešlo jen o věroučnou zmatenost. Lidé odstupující od katolictví u výslechů většinou uvedli, že hodlají přistoupit k církvi evangelické. To bylo komisí vyhodnoceno jako vůle přistoupit k církvi evangelické augsburského vyznání. Aby byli lidé přiřazeni k církvi evangelické helvétského vyznání, bylo nutné se přihlásit k církvi reformované. Tím, že se většina lidí přihlásila k církvi evangelické, vznikly v rané toleranční době především evangelické sbory s augsburským vyznáním.⁷³

Na panství Vsetín vznikly po vydání tolerančního patentu čtyři evangelické sbory (samozřejmě augsburského vyznání) – ve Vsetíně, v Ratiboři, v Růžďce a v Przně, v Hovězí ještě vznikl sbor filiální bez pastora. Do poloviny roku 1782 byly všechny tyto sbory obsazeny pastory z území dnešního Slovenska.⁷⁴ Dle Melmukové-Šašecí dochází k nové situaci v dějinách křesťanské církve, neboť „kazatelé přicházeli do sborů, které vznikly bez jejich přičinění, nikoli jako výsledek jejich misijního působení.“⁷⁵ Tímto je dosti oslaben prvotní vliv a autorita těchto kazatelů, tím spíš, když ještě už před příchodem kazatelů do sborů fungují ve sborech staršovstva, která mají dokonce povolání kazatelů na starost.⁷⁶ Konflikt mezi členy sboru a pastorem byl nevyhnutelný. Ve všech sborech vzniklo napětí mezi pastorem, který přišel z ciziny s náboženským vzděláním a jasně stanovenou věroukou, zakládající se na myšlenkách německé reformace, a členy sboru, kteří byli z dob před vydáním tolerančního

⁷² MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E. – BURIAN, I. (eds.): *Evangelici v rané toleranční době*, s. 626.

⁷³ MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E.: *Patent zvaný toleranční*, s. 187.

⁷⁴ BURIAN, B.: *Toleranční kazatelé*, s. 38.

⁷⁵ MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E. – BURIAN, I. (eds.): *Evangelici v rané toleranční době*, s. 248.

⁷⁶ MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E. – BURIAN, I. (eds.): *Evangelici v rané toleranční době*, s. 248.

patentu zvyklí na něco úplně jiného a o fungování nově povolených sborů měli své představy. Navíc autorita lidových kazatelů doby předtoleranční na rozdíl od autority nově přichozích kazatelů nevycházela z kazatelského vzdělání, ale ze své sociální funkce v lidovém prostředí.⁷⁷ K tomuto se Burian vyjadřuje následovně: „*Náboženství horského člověka má vždycky sklony k sektářské výlučnosti, významně se projevuje vliv lidových kazatelů.*“⁷⁸

3.2.1 Rozdíly ve formě zbožnosti mezi evangelickými církvemi

Kamenem úrazu a předmětem sporů byly – jak už bylo zmíněno – formální záležitosti týkající se například večeře Páně či oblečení pastorů augsburského vyznání,⁷⁹ lze tedy říct, že spory nebyly vedeny o teologické otázky, ale spíše o projevy zbožnosti. „*Ostatně i později, po vydání Tolerančního patentu byla dělicím rozhraním mezi luterskou a reformovanou větví protestantismu právě náboženská a rituální praxe, v níž kromě způsobu podávání večeře Páně šlo zejména o otázku soch a obrazů v modlitebnách, užívání kříže, bohoslužebná roucha atp., nikoli věrouka.*“⁸⁰ Je také doloženo, že někteří evangelíci augsburského vyznání přestoupili k vyznání helvétskému, protože se v kázáních pastorů augsburského vyznání vyskytovala slova, která měli jedinci spojeni s římskokatolickou církví (svátost oltářní, kyrie eleison).⁸¹ V kronice přženského evangelického sboru augsburského vyznání je dokonce uvedeno, že na území Valašska měli působit misionáři helvétského vyznání, kteří měli evangelíky augsburského vyznání lákat do evangelické církve helvétského vyznání.⁸²

Značně odlišné bylo i vnímání prostoru modlitebny mezi evangelíky augsburského vyznání a evangelíky helvétského vyznání. Zatímco u evangelíků augsburského vyznání byl kladen velký důraz na svátostný prostor v popředí modlitebny, u reformovaných sborů byl v modlitebnách kladen důraz na obecnství při Večeři Páně.⁸³ Evangelíci helvétského vyznání zdůrazňují, že k bohoslužbě kostel ani nepotřebují a nepovažují jej za posvátné místo. Dle nich může být bohoslužba sloužena všude, zaštiťují se přitom biblickým veršem (Mt 18, 20).⁸⁴ Toto však bylo zakázáno, nekatolické bohoslužby mohly probíhat pouze v modlitebnách.⁸⁵ Dalším

⁷⁷ NEŠPOR, Z. R.: *Disciplinace českých nekatolíků*. In: MACEK, O. (ed.): *Po vzoru Berojských*, s. 400.

⁷⁸ BURIAN, B.: *Toleranční kazatelé*, s. 40.

⁷⁹ Dalším předmětem sporů mezi sbory a jejich kazateli byla finanční stránka fungování nově vytvořených sborů.

⁸⁰ NEŠPOR, Z. R.: *Náboženství na prahu nové doby*, s. 175.

⁸¹ MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E. – BURIAN, I. (eds.): *Evangelíci v rané toleranční době*, s. 276.

⁸² MZA – SOKA Vsetín, fond Farní sbor evangelické církve Pržno, L-III-B-19, *Historie církve evang. augss. vyzn. Prženské, kterou začal psát roku Páně 1809 Jan Šulek na ten čas Sl. Bož. kazatel*, s. 1.

⁸³ MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E.: *Patent zvaný toleranční*, s. 225–249.

⁸⁴ ALTOVÁ, Blanka: *Kostely českých evangelických sborů z hlediska teorie kolektivní paměti*. In: NEŠPOR, Z. R. – KAISEROVÁ, K. (eds.): *Variety české religiozity*, s. 322.

⁸⁵ MZA – SOKA Vsetín, fond Richard Pavlík, inv. č. 289b, *Fernandova kronika*, s. 244.

dost výrazným rozdílem mezi modlitebnami luterských a helvétských sborů bylo to, že modlitebny sborů augsburského vyznání byly občas dedikovány některému z apoštolů či dokonce světců, u reformovaných sborů se něco podobného absolutně nepřipouštělo a jejich modlitebny byly dedikovány výhradně Kristu.⁸⁶

Kvůli této snaze o co největší formální negaci podob katolického ritu a katolických prostor došlo na našem území k širšímu přijetí kalvínství.⁸⁷ Evangeličtí faráři a historici helvétského vyznání ve svém knize Památka roku slavnostního 1863, která pojednává nejen o evangelické církvi helvétského vyznání jako takové a o jejich dějinách, ale například i o každém sboru na území Čech a Moravy, píše: „*Veliká většina našich církví vzala raději maďarského duchovního* [první pastoři helvétského vyznání k nám přicházeli z Uher], *jenž ani slova českého neznal a teprve na cestě z Uher do Čech nějaké české drobtý sbíral, jen když v něm viděla duchovního svého mínění a řádu, než aby byla přijala luterského hosta, jenž k ní přicházel s oltářem, s krucifixem a s komží.*“⁸⁸ Aby evangelické sbory augsburského vyznání zabránily přestupům svých farníků ke sborům helvétského vyznání, začaly se formálně oddalovat katolické církvi, a naopak přibližovat evangelické církvi helvétského vyznání.⁸⁹ Často proto luterští kazatelé vynechávali zpívání před oltářem či modlení v pokleku.⁹⁰ V Pržně v modlitebně sboru augsburského vyznání nebyl umístěn ani svícen ani krucifix.⁹¹ Dost možná absence těchto znaků, které se často vyskytovaly v modlitebnách sborů augsburského vyznání a mohly připomínat katolický kostel, měla zabránit přestupu lidem k evangelické církvi helvétského vyznání. V druhé polovině 19. století se ovšem nová generace luterských kazatelů začala navracet k luterskému ritu a luterským vnějším projevům zbožnosti. To vedlo i k přestupům z těchto sborů, kde k navracení došlo.⁹²

⁸⁶ ALTOVÁ, B.: *Kostely českých evangelických sborů*. In: NEŠPOR, Z. R. – KAISEROVÁ, K. (eds.): *Variety české religiozity*, s. 320.

⁸⁷ NEŠPOR, Z. R.: *Luteráni v českých zemích v období protireformace a náboženské tolerance (1620–1861)*. In: JUST, J. – NEŠPOR, Z. R. – MATĚJKA, O.: *Luteráni v českých zemích*, s. 165.

⁸⁸ JANATA, J. – ŠUBERT, V. – Z TARDY, H.: *Památka roku slavnostního 1863*, s. 79.

⁸⁹ MATĚJKA, O.: *Čeští luteráni 1861–1918*. In: JUST, J. – NEŠPOR, Z. R. – MATĚJKA, O. (eds.): *Luteráni v českých zemích*, s. 230–231.

⁹⁰ KOWALSKÁ, E.: *Problémy s konfesijnou identitou*. In: NEŠPOR, Z. R. (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století*, s. 369.

⁹¹ LOESCHE, Georg: *Inneses Leben der österreichischen Toleranzkirche*. Wien 1915, s. 68.

⁹² MATĚJKA, O.: *Čeští luteráni 1861–1918*. In: JUST, J. – NEŠPOR, Z. R. – MATĚJKA, O. (eds.): *Luteráni v českých zemích*, s. 231–232.

3.2.2 Spory mezi evangelíky augsburského a helvétského vyznání

Povolením dvou nekatolických vyznání došlo v rané době toleranční ke zmatku a sporům. Jak už bylo zmíněno výše, všechny nekatolické sbory, které vznikly na panství Vsetín, se ustavily jako augsburského vyznání. Brzy v těchto sborech začalo docházet ke konfliktům mezi pastorem a farníky, kteří si představovali život nově vzniklých sborů úplně jinak. Tam, kde došly tyto neshody příliš daleko a byly masivnějšího charakteru, sbor jako celek přestoupil k evangelické církvi helvétského vyznání. Na panství Vsetín došlo ke konverzi celého sboru na sbor helvétského vyznání jen v Růžďce,⁹³ ve Vsetíně se sbor rozdělil na dva – část sboru zůstala u vyznání augsburského a část přistoupila k vyznání helvétskému.⁹⁴ Z prženského sboru se oddělila část rodin a přihlásila se k evangelictví helvétského vyznání. Tím vzniknul v Pržně vedle farního sboru augsburského vyznání filiální sbor helvétského vyznání bez kazatele. Tato rozdělení později vedla k táhlým konfliktům mezi evangelickými církvemi obojího vyznání. K ukončení větších třenic uvnitř sborů dochází dle Buriana po výměně generací, kdy vymírají předtoleranční a toleranční lidové vůdcové nekatolických uskupení, kteří měli tendenci s nově povolányými pastory soupeřit o vliv a podobu sboru.⁹⁵

Povolení dvou vyznání evangelické církve a dělení lidí do těchto dvou církví vytvářelo konflikty nejen uvnitř sborů, ale i mezi sbory augsburského a helvétského vyznání vzájemně. Nejčastěji ke sporům docházelo v místech, kde měly obě církve společnou modlitebnu (na panství Vsetín ve Vsetíně, v Pržně a v Hovězí⁹⁶). Tyto spory vznikaly nejen kvůli křivdě pocíťované evangelíky augsburského vyznání, že se od nich evangelíci helvétského vyznání odštěpili, ale také kvůli financování společných prostor a jejich podobě. Toto dokládá mj. dopis z 30. října 1802, který poslal vsetínský evangelický sbor augsburského vyznání vsetínskému evangelickému sboru helvétského vyznání: „*Teprv až po půldruhém roku začali se nepřestávati s nejprvnějším našim učitelem s ceremoniami v náboženství a s velikým pohoršením oddělili se od nás: smlouvu s námi učiněnou ste zrušili a velikou škodu, útratu ste nám způsobili. Ješto kdyby ste se hned při vydání Tolerancie od nás byli oddělili, všechny*

⁹³ Při konverzích celých sborů ale nejde o konverze dokonalé, ale většinové (tedy že nepřestoupí spolu se sborem úplně všichni jeho dosavadní členové, ale jen většina; ti, kteří nepřestoupí, se připojí k nejbližšímu sboru jejich vyznání). In: MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E. – BURIAN, I. (eds.): *Evangelíci v rané toleranční době*, s. 197.

⁹⁴ „Mezi těma výše poznamenanýma 560 nalízalo evangelitských [augsburského vyznání] 364, a helvitschyých 196 Familyj. “ Srov.: Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně, R-III-D/3, kart. 12, *Protokoll z 25. 1. 1786*, nefoliováno.

⁹⁵ BURIAN, B.: *Toleranční kazatelé*, s. 107.

⁹⁶ Hovězí je ale případem sui generis, oba evangelické sbory – augsburského i helvétského vyznání – byly pouze filiálními sbory bez kazatelů, které jednou za čas navštěvovali vsetínští pastoři augsburského a helvétského vyznání. Tyto filiální sbory si mezi sebou udržely relativně dobré vztahy právě kvůli tomu, že nemusely vedle sebe fungovat na denní bázi.

naše věci bychme byli v menších útratách spořádali a mnohým mrzutostem, které jsme již měli a posavad skrze společné užívání jednoho chrámu míváme, byli bychme ušli.“⁹⁷ V témže dopise je vyjádřeno rozčarování z toho, že evangelický sbor helvétského vyznání „na kostele sotva třetí díl nákladu má“, pisatelé dopisu, evangelíci augsburského vyznání z toho vyvozují, že „Vaše náboženství je lacinější nežli naše.“⁹⁸ Spory byly konkrétně ve Vsetíně na konci 18. století a v prvních letech století 19. tak vážné, že často bylo vyhrožováno násilím. Eva Kowalská k tomu píše následující: „...konanie vsetínského reformovaného [helvétského] farára a seniora Pavla Šlachtu, ktorý sa kvoli dišpute o kalvínskej agende chcel na verejnosti bit' so svojim evanjelickým [luterským] kolegom Samuelom Šimkom. Výzvu k bitke, dokonca v prítomnosti čo najväčšieho zhromaždenia ľudu, mu poslal prostredníctvom učiteľa.“⁹⁹ Tyto spory většinou skončily až poté, co došlo k postavení vlastní modlitebny a kontakty mezi sbory nebyly tak bezprostřední.

Nelze ale tento problém zploštit a tvrdit, že spory mezi evangelíky augsburského a helvétského vyznání probíhaly jen tam, kde měly sbory společnou modlitebnu a sdíleli společný prostor, a že konflikty byly vyvolávány jen kvůli společnému užívání modlitebny. Dalším problematickým místem se stávaly hřbitovy a pohřby.¹⁰⁰ V dubnu roku 1786 mělo být na luterském hřbitově v Ratiboři pochováno dítě z kalvínské rodiny, místní luteráni ale hrob zasypali a „nechtěli trpěti, aby na jejich svatém poli byli pochováváni helveti.“¹⁰¹ Dítě tam nakonec i přes tento vzdor bylo pochováno. Obecně se problém pohřbívání stal jedním z nejvýraznějších rozbušek ke vzniku náboženských konfliktů toleranční doby. Katolíci často zabraňovali, aby těla nekatolíků byla pohřbena na katolických hřbitovech. Stávalo se také, že těla nekatolíků byla ze země na katolickém hřbitově katolíky vykopána a naházena do řek či na mrchoviště.¹⁰² Problematické byly i pohřby samy o sobě, které se často stávaly konfesní demonstrací.¹⁰³ Často při nich docházelo k bitkám mezi katolíky a nekatolíky. Dělo se to

⁹⁷ Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně, R-III-D/3, kart. 12, *Dopis Dolního sboru sboru Hornímu z 30. 10. 1802*, nefoliováno.

⁹⁸ Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně, R-III-D/3, kart. 12, *Dopis Dolního sboru sboru Hornímu z 30. 10. 1802*, nefoliováno.

⁹⁹ KOWALSKÁ, E.: *Problémy s konfesijnou identitou*. In: NEŠPOR, Z. R. (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století*, s. 379.

¹⁰⁰ Lze však tvrdit, že společné užívání modliteben stálo za vznikem většiny sporů mezi nekatolickými církvemi, kdežto pohřby a hřbitovy stály za vznikem mnohých sporů mezi nekatolíky a katolíky.

¹⁰¹ MZA – SOKA Vsetín, fond Richard Pavlík, inv. č. 289b, *Fernandova kronika*, s. 250.

¹⁰² NEŠPOR, Z. R.: *Náboženství na prahu nové doby*, s. 382–384.

¹⁰³ Srov.: NEŠPOR, Zdeněk R.: *Demonstrace konfesionality prostřednictvím pohřebních rituálů v českých zemích po vydání Tolerančního patentu*. In: HOLÝ, Martin – MIKULEC, Jiří (eds.): *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*. Praha 2007, s. 265–295.

především proto, že pohřeb byl jediným možným veřejným projevem nekatolíků.¹⁰⁴ Toleranční nařízení totiž jinou veřejnou činnost nekatolíků neumožňovala.¹⁰⁵ Kde to bylo možné, zřídili si nekatolíci hřbitovy vlastní, jinde nekatolíci při problematických pohřbech žádali, aby se postupovalo dle ustanovení tolerančního patentu. Vyskytly se ale také situace, kdy byly nekatolíci kvůli tomu, aby se předešlo náboženským konfliktům, pochováni na zahradách.¹⁰⁶

¹⁰⁴ JANATA, J. – ŠUBERT, V. – Z TARDY, H.: *Památka roku slavnostního 1863*, s. 212.

¹⁰⁵ „*O modlitebnách nařizujeme výslovně, aby, kde toho ještě není, taková modlitebna žádného zvonění, žádných zvonů, věží, ani veřejného vchodu z ulice, jenž by chrám představoval, neměla, jinak však mohou ji, z jakékoli hmoty chtějí, vystavěti, též posluhování jejich svátostmi a vykonávání služeb Božích jak v místě samém, tak přenášením jich k nemocným v příslušejících filiálkách, potom veřejné pohřby s přívodem jejich duchovního mají býti úplně dovoleny.*“ In: Archiv sboru ČCE v Liptále, R-III-C-6/1, kart. 12, *Výtisk tolerančního patentu pro Moravu, nefoliováno.*

¹⁰⁶ JANATA, J. – ŠUBERT, V. – Z TARDY, H.: *Památka roku slavnostního 1863*, s. 212.

4. Ekonomická motivace přestupů

Tato kapitola má za cíl se zaměřit na přestupy mezi církvemi, které probíhaly z ekonomických důvodů, tedy konverze, kdy jedinci kvůli svému ekonomickému znevýhodnění, které způsobovala příslušnost k určitému vyznání, přestoupili k církvi, jež toto znevýhodnění nepřinášela. Mluvíme-li tedy o konverzích z ekonomických důvodů, jsou tím ve většině případů myšleny přestupy od evangelických církví (ať už helvétského či augsburského vyznání) ke katolické církvi. S takto motivovanými konverzemi se však můžeme setkat i mezi evangelickými církvemi.

Není cílem se ovšem zabývat pouze přestupy motivovanými ekonomickými aspekty, důležité je zabývat se také tím, do jaké míry ekonomické aspekty příslušnictví k dané církvi mohlo ovlivnit rozhodnutí pro přestup do církve jiné či setrvání v církvi stávající – konkrétně jak moc byli katolíci, kteří by za jiných ekonomických reálií možná přestoupili k evangelické církvi (ať už augsburského či helvétského vyznání), odrazováni ekonomickým znevýhodněním, které by jim přinesl odstup od katolické církve.

4.1 Ekonomicky motivované konverze od evangelických církví k římskokatolické církvi

Když po ustavování prvních nekatolických sborů došlo u nekatolíků ke zjištění, že členové těchto sborů budou platit štolové poplatky katolickým kněžím i nadále, došlo k velkému rozčarování v řadách nově vzniklých evangelických sborů.¹⁰⁷ Velké množství nově přihlášených nekatolíků si totiž po vydání tolerančního patentu myslelo nejen to, že se zbaví placení katolickým kněžím, mysleli si dokonce, že nově povolání nekatoličtí pastoři budou placeni státem¹⁰⁸ a že tedy dojde z jejich strany k finanční úlevě.¹⁰⁹ Leč opak se stal pravdou. Členové evangelických sborů totiž neplatili pouze platy svým pastorům, učitelům, stavbu modlitebny,¹¹⁰ případně školy, salár a jiné náklady, ale při vykonávání určitých církevních

¹⁰⁷ BURIAN, B.: *Toleranční kazatelé*, s. 31–32.

¹⁰⁸ Dotace na zlepšení hmotného postavení duchovních obdržely evangelické církve až po roce 1861 dle § 20 císařského patentu č. 41/1861 ř. z.

¹⁰⁹ KOWALSKÁ, E.: *Problémy s konfesijnou identitou*. In: NEŠPOR, Z. R. (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století*, s. 377–378.; je možné, že bezprostředně po vydání tolerančního patentu se někteří katolíci přihlásili k evangelictví, protože nekatoličtí selští kazatelé hlásali osvobození od daní, desátků a jiných dávek při odstoupení z katolické církve, takže jisté náznaky ekonomicky motivovaných konverzí lze tušit i zde, doložit to však nelze. Navíc tato práce se nemá zabývat konverzemi v době vydání tolerančního patentu, ale především přestupy až v době následující. Srov.: KRYŠTŮFEK, František Xaver: *Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských s obzvláštním zřetelem k Zemím Koruny české*. Praha 1898, s. 83.

¹¹⁰ Dle Buriana (*Toleranční kazatelé*, s. 33–34) další rozčarování v rané době toleranční pramenilo z toho, že evangelíci museli platit a stavět nové modlitebny plně vlastním nákladem – pomoc od vrchnosti ani od státu se těmto sborům většinou nedostalo. Zatímco Burian v intencích svého „proti-katolického“ pohledu vidí

obřadů (konkrétně šlo o ohlášky, oddavky, pohřby a vyhotovení farního vysvědčení o křtu, kopolaci, úmrtí atp.¹¹¹) museli platit štolový poplatek katolickému knězi, aby daný úkon uvedl do matriky, byť tento úkon vykonal nekatolický pastor – katolickému knězi se tedy platil štolový poplatek za to, aby zapsal úkon do matriky, protože až do vydání tzv. protestantského provizoria vedl matriky nekatolíků katolický kněz.¹¹² Na tomto místě lze rozhodně mluvit o rozčarování v nekatolickém prostředí v době toleranční – náboženská svoboda (nikoli rovnoprávnost) šla ruku v ruce s větším ekonomickým zatížením nekatolických rodin, než jaké bylo v době předtoleranční.

Určité ekonomické vlivy na přestupy mezi církvemi ale můžeme pozorovat i ve druhé polovině 19. století, nejen v době toleranční. V přestupní knize, uložené ve farním archivu v Růžďce se můžeme dočíst, že v roce 1889 Josef Trlica z Růžďky přestoupil z evangelické církve helvétského vyznání ke katolictví. V přestupní knize se píše: „*Roku 1886 přistoupil k církvi evang. ref., jelikož však nenalezl žádoucí a očekávané hmotné podpory za svůj přestup, tedy zase po třech letech zpět k církvi římské odstoupil, dostav za přestup několik zlatých.*“¹¹³ Otázkou je, zda je to pravda, neboť autorem tohoto zápisu je evangelický farář, z jehož sboru Josef Trlica odstoupil, měl tedy důvod tento přestup „zdiskreditovat“.

4.1.1 Spory katolických kněží a nekatolíků (nejen) kvůli štolovým poplatkům

Často byly štolové poplatky nepřiměřeně vysoké a vznikaly kvůli tomu spory. Když například žádal nekatolík Martinec z Hovězí vzhledem k přemrštěné taxě za zapsání do matriky o písemné potvrzení, dostalo se mu od katolického kněze nadávek do „zatracené psí duše luteránské“.¹¹⁴ Výše štolových poplatků se stávala předmětem diskusí i sporů. Jejich minimální výše se totiž nezvedla od panování Marie Terezie, kdy byly zavedeny právě tyto částky pro jednotlivé skupiny obyvatel, ani ve druhé polovině 19. století.¹¹⁵ Nutně zde proto musely

v podporování vzniku a výstavby katolických kostelů státem a ne-podporu evangelických sborů rekatolizační úsilí, já se domnívám, že spíše než o rekatolizační úsilí ze strany státu jde o realizaci josefínské politiky, kdy podpora panující církve s množstvím správních a evidenčních úkolů má (čistě pragmatický) smysl oproti podpoře nově povolených církví, které žádné z těchto úkolů nemají (konkrétně jde o vedení matrik – matriky evangelických sborů jsou vedeny katolickými knězi až do roku 1849). Lze ovšem částečně souhlasit s (ne)podporou vrchnosti – katolická vrchnost ve většině případů neměla vůli podporovat sbory vyznání, která nevyznává, na druhou stranu nelze ani zde generalizovat.

¹¹¹ BOROVIČ, Klement: *Úřední sloh církevní*. 3. vyd. Praha 1893, s. 475.

¹¹² TOUL, J.: *Jubilejní kniha*, s. 19.

¹¹³ Archiv sboru ČCE v Růžďce, R-III-B-13, *Knihy výstupů a přístupů od r. 1880–1906*, nepaginováno.

¹¹⁴ BURIAN, B.: *Toleranční kazatelé*, s. 142.

¹¹⁵ Klement Borový ve své příručce katolických kněžím o placení štolových poplatků píše: „*Leckteří lidé převratnými zásadami socialismu nabubřeli začasté na místě usuálních poplatků nabízejí správcům duchovnímu obnos patentem z r. 1750. vyměřený. Úřadové političtí ve sporech o to vzniklých přidržují se zásady, že od r. 1750. nižádná jiná taxa štolová zákonitě platnosti nenabyla.*“ In: BOROVIČ, K.: *Úřední sloh církevní*, s. 477.

vznikat konflikty, a to především s nekatolíky, kteří museli štolový poplatek odvádět katolickému knězi až do roku 1849. Minimální výše štolového poplatku totiž knězi za zapsání vykonaného úkonu nekatolickým pastorem do matriky vzhledem k postupně rostoucím cenám nepřišla adekvátní, naopak nekatolíci neměli vůli platit vyšší než minimální stanovenou výši štolového poplatku knězi, který ani církevní úkon nevykonal, jen ho zapsal do matriky. Nehledě na to, že většinou museli nekatolíci platit štolový poplatek i svému pastorovi, který daný úkon reálně vykonal. Objevují se situace, kdy museli nekatolíci štolový poplatek odvést dokonce třikrát, a to v případech některých specifických pohřbů. Nekatolík v takové situaci musel odvést štolový poplatek „1.) knězi, k jehož farnosti obec patřila, v které evangelík zemřel; 2.) knězi, v jehož farnosti evangelický hřbitov ležel a 3.) pochovávajícím duchovnímu správci.“¹¹⁶

Kromě štolových poplatků museli nekatolíci katolickému knězi odvádět desátek, což nemuselo být vždy důsledně deset procent ročního příjmu, a mohl být odváděn v podobě naturální dávky (obilí, máslo, vejce, dřevo atp.).¹¹⁷ V roce 1848 je ovšem placení desátku katolickému knězi jak pro nekatolíky, tak pro katolíky zrušeno.¹¹⁸

Vyskytly se dokonce případy, kdy katolický kněz kromě placení štolových poplatků nutil k tomu, aby se nekatolíci (ať už finančně, nebo prací) přímo podíleli na opravách katolického chrámu¹¹⁹ nebo aby místnímu katolickému knězi zadarmo poskytovali dříví (např. v Pržně). Toto však nakonec bylo vyhodnoceno jako nepovolené a nekatolíci byli této povinnosti zbaveni.¹²⁰ Přitom ekonomická situace evangelických sborů byla mizerná.¹²¹ V roce 1787 dokonce členové evangelického sboru helvétského vyznání v Růžďce píšou svému superintendentovi, že nemají peníze na to, aby se skládali na jeho plat, neboť „*všelijaké platy pánom platit musíme, a katolickým farářům desátky a k tomu ještě jiné platy dávat musíme*“.¹²² Členové růždeckého sboru neměli problém jen s placením platu superintendentovi, ale i

¹¹⁶ JANATA, J. – ŠUBERT, V. – Z TARDY, H.: *Památka roku slavnostního 1863*, s. 232.

¹¹⁷ MEDEK, Z. J.: *Na slunce a do mrazu*, s. 157.

¹¹⁸ BOROVIČKA, K.: *Úřední sloh církevní*, s. 477.

¹¹⁹ Archiv sboru ČCE v Ratiboři, L-III-D-3, *Kratičká historie čili dějepis o pamětnějších přiběžích církve evangelické aug. vyznání Ratibořské*, s. 7.

¹²⁰ BURIAN, B.: *Toleranční kazatelé*, 138–139.

¹²¹ BOLOM-KOTARI, Sixtus: *Svět chudé elity: evangeličtí faráři a jejich rodiny*. In: HLAVAČKA, Milan – CIBULKA, Pavel (eds.): *Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén*. Praha 2013, s. 421–453; BURIAN, B.: *Toleranční kazatelé*, s. 27–81. Celkový pohled na hospodaření nekatolických sborů v době toleranční zatím ovšem nebyl komplexně zpracován, neboť Bolom-Kotari i Burian se věnují především zajištění samotných kazatelů, ne sborů jako takových. V rámci katolického prostředí bylo tomuto tématu věnováno více pozornosti, srov.: TOMÁŠKOVÁ, E.: *Majetek a hospodaření římskokatolické farnosti*. In: NEŠPOR, Z. R. – KAISEROVÁ, K. (eds.): *Variety české religiozity*, s. 140–148. Z hlediska zákonného se problematice financování církvi z vývojového hlediska věnuje Petr Bradáč. Srov.: BRADÁČ, P.: *Financování církvi*, s. 79–131.

¹²² ÚA ČCE, fond Moravská superintendence h. v., kart. 2, 40/XVI: *Rauštká: Dopis členů helvétského sboru v Růžďce superintendentovi z 29. 8. 1787*, f. 13.

samotnému pastorovi (růždecký pastor píše v dopise superintendentovi mimo jiné: „*je to špatný lid, těžko platí*“¹²³), přičemž je nutné mít na paměti, že pastor se svou rodinou byl výhradně závislý na příspěvcích od věřících daného sboru a vymahatelnost příspěvků nebyla vždy zaručena.¹²⁴

4.1.2 Wallisova reforma a vliv na ekonomicky motivované konverze

Další ekonomicky zaměřenou motivací pro přestup od evangelických církví k církvi katolické mohlo být uskutečnění měnové reformy v roce 1811¹²⁵ a její dopady na členy evangelických sborů. Superintendent moravsko-slezské superintendence augsburského vyznání Jan Jiří Schmitz dopisem z 11. listopadu 1811 nařizuje (už tak chudým) evangelickým sborům augsburského vyznání, aby zvýšily platy svým kazatelům minimálně dvojnásobně, protože „*sto a více familijí*“¹²⁶ *snadněji mohou těžké břímě nésti, než jedna jediná – totiž kazatelova.*“¹²⁷ V kronice prženského sboru augsburského vyznání je k tomuto nařízení uvedeno, že „*co se dotýče Prženské církve; ona prvé, než toto napomenutí k ní došlo, dvojnásobný dosavadní plat svému kazateli dobrovolně rezolvovala i vyplatila, a bylaby neomylně i více učinila, kdyby neobyčejná neúroda leta 1811 nebyla ji potkala. Pro nedostatek deště zelí na kořeni usychalo.*“¹²⁸ Lze ovšem předpokládat, že tomu tak nebylo ve všech sborech a že ne všichni členové sboru toto nařízení vykonávali. Domnívám se, že tento další ekonomický zásah mohl vést ke konverzím od evangelické církve augsburského vyznání.¹²⁹ Bohužel právě z roku 1811 a let předcházejících a bezprostředně následujících se nedochovalo v žádném z evangelických sborů augsburského vyznání na panství Vsetín (tedy sbory ve Vsetíně, v Pržně a v Ratiboři) – nebo nebyly vůbec vytvořeny – tabelární přehledy, které kromě počtu narozených, zemřelých, konfirmovaných atp. uváděly pro daný rok také počet přistoupivších a odstoupivších. Nelze tedy jednoznačně doložit či vyvrátit hypotézu, že ekonomické poměry roku 1811 a let následujících mohly mít vliv na počet odstoupivších z evangelických sborů augsburského

¹²³ ÚA ČCE, fond Moravská superintendence h. v., kart. 17, 28/8: *Překlad dopisu J. Intzédího z Růždky 3. 10. 1791 superintendentovi*, f. 1.

¹²⁴ BOLOM-KOTARI, Sixtus: *Svět chudé elity: evangeličtí faráři a jejich rodiny*. In: HLAVAČKA, Milan – CIBULKA, Pavel (eds.): *Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén*. Praha 2013, s. 428.

¹²⁵ HLAVAČKA, Milan – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan – TINKOVÁ, Daniela (eds.): *Velké dějiny země Koruny české. Svazek XI.b 1792-1860*. Praha 2013, s. 16–18.

¹²⁶ Podle tolerančního patentu mohly nekatolické sbory vzniknout pouze v místech, kde je 100 a více nekatolických rodin či více než 500 duší.

¹²⁷ MZA –SOkA Vsetín, fond Farní sbor evangelické církve Pržno, L-III-B-19, *Historie církve evang. augss. vyzn. Prženské, kterou začal psáti roku Páně 1809 Jan Šulek na ten čas Sl. Bož. kazatel*, s. 3–4.

¹²⁸ MZA – SOkA Vsetín, fond Farní sbor evangelické církve Pržno, L-III-B-19, *Historie církve evang. augss. vyzn. Prženské, kterou začal psáti roku Páně 1809 Jan Šulek na ten čas Sl. Bož. kazatel*, s. 4.

¹²⁹ Nepodařilo se mi zjistit, jestli bylo podobné nařízení vydáno i pro evangelické sbory helvétského vyznání, vzhledem k obecně horším hospodářským podmínkám helvétských pastorů to však lze předpokládat.

vyznání. Co však doložit lze, je zvýšený počet přistupujících ke katolické církvi (a tedy odstupujících od církve evangelické) v letech následujících po vydání Wallisovy reformy v Pržně (dochovaly se záznamy od roku 1815), tedy ve vesnici, kde byl plat pastora augsburského vyznání zdvojnásoben, což museli uhradit členové tohoto evangelického sboru (opět ovšem nejde s jistotou určit, zda tyto přestupy ke katolické církvi byly způsobeny právě těmito aspekty, a to právě proto, že se nedochovaly tabelární přehledy starší; nelze tedy posoudit, zda se po vydání Wallisovy reformy počet přistupujících do katolické církve zvýšil).¹³⁰

4.1.3 Léta 1848 a 1849

Nejenže je dost pravděpodobné, že probíhaly konverze, které byly motivovány ekonomickými aspekty, je také nutné brát na vědomí, že naopak nerovnováha mezi církvemi nejen na poli ekonomickém, která zde byla do roku 1849 (tzn. především ekonomické znevýhodnění nekatolíků v kombinaci s náročným přestupem z katolické církve), mohl zabraňovat katolíkům, kteří by chtěli konvertovat k evangelictví, v přestupu. Je možné se s velkou jistotou domnívat, že by mnoho lidí přestoupilo z katolické církve k jedné z evangelických církví nebýt nejen finančně náročného šestitýdenního cvičení a obecného ekonomického znevýhodnění nekatolíků. Rovněž pro tuto hypotézu je nsnadné dohledat pramen, který by toto přímo dokládal; nepřímo to ovšem dokládají tabelární přehledy z let 1848 a 1849, kdy v momentě zrušení šestitýdenního cvičení a štolových poplatků katolickému knězi (a zavedení dalších změn, které už ale pro samotnou konverzi – ať už z jakéhokoli důvodu, nemusí být motivována jen ekonomicky – nebyly tolik důležité), prudce vzrostly počty odstoupivších z katolické církve, a to někde meziročně i více než desetinásobně.¹³¹

I když byly poplatky evangelíků katolickým kněžím oficiálně zrušeny až protestantským provizoriem 30. 1. 1849, placení štolových poplatků se přestalo provádět ve

¹³⁰ MZA – SOKA Vsetín, fond FÚ Pržno, inv. č. 92, sign. Vm, kart. 9, *Tabelle über die geschehene Religionsveränderungen*, nepaginováno.

¹³¹ Tabelární přehledy z různých sborů z těchto let; např. ÚA ČCE, fond Moravské superintendence h. v., kart. 73; MZA – SOKA Vsetín, fond Farní sbor evangelické církve Pržno, L-III-B-19, *Poznamenání v církvi ev. augss. vyzn. Prženské počtu zdávaných, křtěných, potvrzených, komunikantů, a pohřbených osob*, nepaginováno; Archiv sboru ČCE v Ratiboři, L-III-D-5, *Tabelární přehledy funkcí*, nefoliováno; *Tabelární přehled funkcí ve sboru Ratiboř 1826-1851*, nefoliováno; Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně, R-III-C-3/10, kart. 7, *Vezeichnisz aller, bei der ewangelischen Kirchengemeinde Helw. Konf. zu Wsetin im Jahr 1848. Kopulirten, Geborenen, Gestorbenen, Konfirmierten u. s. w.*, nefoliováno. atd.

Vsetíně už v polovině října 1848¹³² a za Vsetínem následovaly další evangelické sbory.¹³³ Toto dokládají i tabelární přehledy, které zaznamenávají masivní odstup lidí z katolické církve už v roce 1848, nikoli až v roce 1849.¹³⁴

Masivní počet přestupů k evangelické církvi dokládají tabelární přehledy z těchto let. K evangelickému sboru helvétského vyznání ve Vsetíně, do kterého spadali evangelíci helvétského vyznání z okolí, přistoupilo jen v roce 1848 z katolické církve devadesát tři lidí,¹³⁵ opačným směrem přestoupili toho roku dva.¹³⁶ Podobně tomu bylo v evangelickém sboru augsburského vyznání v Ratiboři, kde roku 1848 odstoupilo z katolické církve do evangelické církve augsburského vyznání dvacet čtyři lidí. Přitom v letech 1824–1847 do tohoto sboru přistoupilo pouze šest.¹³⁷ Do evangelického sboru augsburského vyznání v Pržně přestoupilo roku 1848 z katolické církve 14 lidí, opačným směrem nepřestoupil nikdo.¹³⁸

Aby byl význam roku 1848 (a toho, co v otázkách náboženských přinesl) ještě zdůrazněn, uvádím ještě čísla přestupů z katolické církve do církve evangelické helvétského vyznání za roky 1847 a 1848 v celém Hradištském kraji:¹³⁹ roku 1847 přistoupilo ke katolické církvi z evangelické církve helvétského vyznání pět lidí a z katolické církve do evangelické helvétského vyznání jeden člověk,¹⁴⁰ kdežto v roce 1848 přistoupili ke katolické církvi čtyři evangelíci helvétského vyznání a k evangelické církvi helvétského vyznání přistoupilo 136

¹³² Už 1. května 1848 odeslalo všech sedmnáct vsí vsetínského panství dopis císaři, v němž požadovali zrušení dávek katolickým farám. BALETKA, Ladislav: Od zrušení roboty a začátků samosprávy 1848–1918 ke vzniku samostatného státu. In: NEKUDA, Vladimír (ed.): *Okres Vsetín. Rožnovsko – Valašskomeziříčsko – Vsetínsko*. Brno 2002, s. 213.

¹³³ BURIAN, B.: *Toleranční kazatelé*, s. 154–155.

¹³⁴ Tabelární přehledy z různých sborů z těchto let; např. ÚA ČCE, fond Moravské superintendence h. v., kart. 73; MZA – SOKA Vsetín, fond Farní sbor evangelické církve Pržno, L-III-B-19, *Poznamenání v církvi ev. augss. vyzn. Prženské počtu zdávaných, křtěných, potvrzených, komunikantů, a pohřbených osob, nepaginováno*; Archiv sboru ČCE v Ratiboři, L-III-D-5, *Tabelární přehled funkcí ve sboru Ratiboř 1826–1851*, nefoliováno; Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně, R-III-C-3/10, kart. 7, *Verzeichniss aller, bei der ewangelischen Kirchengemeinde Helw. Konf. zu Wsetin im Jahr 1848. Kopulirten, Geborenen, Gestorbenen, Konfirmierten u. s. w.*, nefoliováno. atd.

¹³⁵ Je to opravdu velmi vysoké číslo, oproti minulým rokům se toto číslo v evangelickém sboru helvétského vyznání ve Vsetíně (a nejen tam) minimálně zdesetinásobilo.

¹³⁶ Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně, R-III-C-3/10: Statistika funkcí, tabelární seznamy, kart. 7, nefoliováno: *Verzeichniss aller, bei der ewangelischen Kirchengemeinde Helw. Konf. zu Wsetin im Jahr 1848. Kopulirten, Geborenen, Gestorbenen, Konfirmierten u. s. w.*

¹³⁷ Archiv sboru ČCE v Ratiboři, L-III-D-5: Tabelární přehledy funkcí, nefoliováno: *Tabelární přehled funkcí ve sboru Ratiboř 1826–1851*.

¹³⁸ MZA – SOKA Vsetín, fond Farní sbor evangelické církve Pržno, L-III-B-3, 1.) *Protocoll über die Übertritte von der katolischen zur evangelischen Religion, seit dem Jahre 1848*, 2.) *Protocoll über die Übertritte von der evang. Zur katolischen Religion seit dem Jahre 1848*, nefoliováno.

¹³⁹ V Hradištském kraji bylo pět helvétských sborů: Vsetín, Růžďka, Liptál, Javorník a Zádveřice.

¹⁴⁰ ÚA ČCE, fond Moravské superintendence h. v., kart. 73, nefoliováno: *Summarisches Verzeichniss aller in den ewangelischen Kirchengemeinden H. C. in Mähren im Solarjahre 1847. copulirten Ehen, Geborene, Gestorb. Confirm. etc.*

katolíků.¹⁴¹ Přitom je nutné mít na paměti, že počet přestoupivších z katolické církve bude ještě vyšší (možná i dvojnásobný), neboť uvádím pouze počet přistoupivších do evangelické církve helvétského vyznání, pro počty přistoupivších do evangelické církve augsburského vyznání se tabelární přehledy nedochovaly nebo nebyly vůbec vytvořeny, je však zřejmé, že katolíci po roce 1848 nepřestupovali pouze do evangelické církve helvétského vyznání, nýbrž i do evangelické církve augsburského vyznání.

4.2 Ekonomicky motivované konverze mezi evangelickými církvemi

Byť konverze mezi evangelickými církvemi augsburského a helvétského vyznání probíhaly většinou z formálních důvodů,¹⁴² je možné nalézt případy, kdy došlo i k ekonomicky motivovaným konverzím (nebo aspoň pokusům o ně). Je ovšem nutné k těmto pramenům přistupovat opatrně, neboť se jedná o prameny silně konfesně vyhraněné a často emočně zabarvené. U obou příkladů, které se mi podařilo nalézt, docházelo k ekonomicky motivované konverzi od evangelické církve augsburského vyznání k evangelické církvi helvétského vyznání.

V kronice prženského evangelického sboru augsburského vyznání je uvedeno, že v rané době toleranční, kdy se některé ze sborů augsburského vyznání měnily na sbory helvétského vyznání, byli evangelíci augsburského vyznání přemlouváni k přestoupení k evangelické církve helvétského vyznání, protože nebudou muset platit pastorům helvétského vyznání nic. „*Mnozí za kalvínským učením postoupili, jakož se to z částky i v této církvi stalo, když někteří Jablunčané jen pro Žalmy Dávída od Prženské církve se odtrhli. Napomáhalo také to oddělování i to: že jim slibováno bylo, že učitelům [pastorům] kalvínským ničeho platiti nebudou. Tak pro tělesný zisk, odstoupili od církve a. vyzn. Až její nábožné knihy až dosavad užívají, a o žádném rozdílu v člancích víry neznají. Tak pro tělesný zisk, odstoupili od církve a. vyzn.*“¹⁴³ Jestli je pravda, že takováto informace mezi evangelíky kolovala, nebo zda jde pouze

¹⁴¹ ÚA ČCE, fond Moravské superintendence h. v., kart. 73, nefoliováno: *Summarisches Verzeichnisz aller in den ewangelischen Kirchengemeinden H. C. in Mähren im Solarjahre 1848. copulirten Ehen, Geborene, Gestorb. Confirm. etc.*

¹⁴² K tomuto tématu víc například in: NEŠPOR, Z. R. – KAISEROVÁ, K. (eds.): *Variety české religiozity*, s. 311–395; MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E.– BURIAN, I. (eds.): *Evangelíci v rané toleranční době*, s. 248, 260, 269–270, 276; MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E.: *Patent zvaný toleranční*, s. 244; LOESCHE, G.: *Inneres Leben*, s. 70–71, 114; BURIAN, B.: *Toleranční kazatelé*, s. 82–107; KAŠPAR, Ludvík Bohumil: *Památník reformované církve Českomoravské: obsahující popsání všech sborů evanjelických H.V. v Čechách a na Moravě v jubilejním roce 1881 stávajících*. Praha 1881, s. 225.

¹⁴³ MZA – SOKA Vsetín, fond Farní sbor evangelické církve Pržno, L-III-B-19, *Historie církve evang. augss. vyzn. Prženské, kterou začal psáti roku Páně 1809 Jan Šulek na ten čas Sl. Bož. kazatel*, s. 1.

o snahu znehodnotit konverzi evangelíků augsburského vyznání k vyznání helvétskému v této době, se už pravděpodobně nepodaří zjistit.

Podobně motivované konverze se měly udát ve Vsetíně na přelomu století. V této době zde byl evangelický sbor augsburského i helvétského vyznání. Tyto sbory spolu sdílely modlitebnu, což se stalo předmětem četných sporů. Augsburský sbor, který je vlastníkem modlitebny, si v dopise helvétskému sboru stěžuje, že odvádí málo peněz na údržbu modlitebny a mimo jiné podotýká, že „*od toho času, jak ste se od nás oddělili* [ve Vsetíně došlo v polovině 80. let 18. století k rozdělení evangelického sboru augsburského vyznání na dvě části – na sbor augsburského a helvétského vyznání], *velmi velice se Vaše familije rozmohly a počet duší při Vaší církvi nad počet našich duší rozmnožil. Každá zajisté familia tam raději do chrámu chodí, kde méněj platu dává a útrat mívá – tak obyčejně lid obecný pospolitý v náboženství smýšlí.*“¹⁴⁴ Z tohoto pramene (silně emočně zbarveného) sice nelze jednoznačně určit důvody přestupu od evangelické církve vyznání augsburského k evangelické církvi vyznání helvétského, lze však usoudit, že ekonomicky motivovaná konverze byla pro evangelické sbory důležitým tématem.

Ke konverzi z ekonomických důvodů mezi evangelickými církvemi ale docházelo častěji spíše opačným směrem, neboť být členem evangelické církve helvétského vyznání znamenalo ještě vyšší finanční zátěž pro její členy než být členem evangelické církve augsburského vyznání (ovšem jen v případech, kdy měly sbory oddělenou modlitebnu).¹⁴⁵

¹⁴⁴ Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně, R-III-D/3, kart. 12, *Dopis Dolního sboru sboru Hornímu z 30. 10. 1802*, nefoliováno.

¹⁴⁵ BURIAN, B.: *Toleranční kazatelé*, s. 255.

5. Geografická motivace přestupů

Dalším z možných důležitých důvodů k přestupu z jedné církve do jiné byla motivace geografická. Konkrétně jde o rozmístění kostelů/modliteben ve vymezeném prostoru a možná dostupnost těchto míst. Pokud byl tedy kostel/modlitebna určitého vyznání jedinci velmi vzdálený či nedostupný, jen těžko mohl tento člověk uvažovat o konverzi právě k tomuto vyznání, byť by mu bylo bližší než to stávající.¹⁴⁶ Pro dokreslení uvedu příklad z jiného panství: kolem roku 1783 byly v okolí Brna jen dva nekatolické sbory (Nosislav a Klobouky u Brna),¹⁴⁷ oba sbory byly však evangelického vyznání helvétského, tudíž možnost konvertovat k evangelické církvi augsburského vyznání byla nemyslitelná, protože se sbor této církve v dostupném okolí prostě nevyskytoval. Nutně proto musely v těchto sborech vznikat různé frakce a tyto sbory, v jejichž okolí se nevyskytoval žádný sbor druhého evangelického vyznání, musely být nutně mnohem více věroučně diverzifikovány.

Na panství Vsetín byla však situace zřetelně odlišná, protože hustota evangelických sborů obojího vyznání a katolických farností byla výrazně vyšší než například v už výše zmíněném okolí Brna.¹⁴⁸ Na panství Vsetín se v roce 1800¹⁴⁹ vyskytovaly katolické kostely ve Vsetíně (farnost), v Pržně (farnost), v Růžďce (lokálie), ve Zděchově (farnost), v Hovězí (lokálie), v Halenkově (farnost) a v Novém Hrozenkově (farnost). Evangelické modlitebny se v roce 1800 na panství Vsetín nacházely ve Vsetíně (modlitebna vsetínského evangelického sboru augsburského vyznání, ale zároveň modlitebna vsetínského evangelického sboru helvétského vyznání – vsetínští evangelíci helvétského vyznání si svou vlastní modlitebnu vystavěli až ve 20. letech 19. století¹⁵⁰), v Pržně (modlitebna přženského evangelického sboru augsburského vyznání, na přelomu 18. a 19. století se zde ale konaly jednou za čas také bohoslužby evangelíků helvétského vyznání¹⁵¹), v Ratiboři (modlitebna ratibořského evangelického sboru

¹⁴⁶ To, že geografické hledisko hrálo svou roli, dokládá i poznámka ze superintendenčního konventu, která říká, že „před vánocemi každého roku po dvě neděle budtež s kazatelny varovány osoby v službu odcházející, aby si nehledaly služby v místech od chrámu Páně vzdálených, uprostřed fanatického lidu římského.“ Archiv sboru ČCE v Růžďce, R-II-1/b, kart. R3: Pořádek X. ev. ref. superintendenčního konventu moravského, případně i pastorální konference diecesální spolu, v měsíci března roku 1911, nepaginováno.

¹⁴⁷ Přehledný vývoj vzniku evangelických sborů dostupný na <https://www.evangnet.cz/cce/chronologie> [cit. dne 26. 2. 2023].

¹⁴⁸ Srov. Příloha č. 1.

¹⁴⁹ Tento rok je určen čistě náhodně a je stanoven proto, že se stupně jednotlivých kostelů v průběhu 18. a 19. století měnily (farnost – lokálie – filiální kostel; farnost: základní jednotka katolické samosprávy, spravuje kněz; lokálie: správně spadá pod farnost, spravuje ji kněz/vikář; filiální kostel: spadá pod farnost a nemá vlastního kněze/vikáře, filiální kostel je spravován knězem z farnosti).

¹⁵⁰ BALETKA, L.: *Vsetín*. In: NEKUDA, V. (ed.): *Okres Vsetín*, s. 909.

¹⁵¹ Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně, R-III-D/11, *Visitační protokol z roku 1795*, nefoliováno; MZA Brno - SOkA Vsetín, fond Richard Pavlík, inv. č. 289b, *Fernandova kronika*, s. 273, 274, 278, 299.; MZA Brno - SOkA

augsburského vyznání), v Růžďce (modlitebna růždeckého evangelického sboru helvétského vyznání) a v Hovězí (zde nefungoval samostatný sbor, modlitebna zde byla vystavěna a udržována a používána evangelíky augsburského i helvétského vyznání k občasným bohoslužbám, samostatný sbor – augsburského vyznání – zde byl vytvořen až v roce 1897¹⁵²).

5.1 Důvody ke sdílení modliteben mezi protestantskými sbory

Ke sdílení modliteben mezi evangelíky augsburského a helvétského vyznání, které bylo naznačeno v předchozím odstavci, docházelo ve Vsetíně, Pržně a v Hovězí. Toto sdílení nebylo způsobeno nějakými nadstandartními vztahy mezi oběma evangelickými vyznáními, ale především nutností, která byla způsobena jak ekonomickými poměry evangelických sborů, tak zákonnými opatřeními. Dalším důvodem ke sdílení modliteben mohl být důvod geografický.

Příkladem sdílení modlitebny z ekonomických důvodů je především případ evangelických sborů ve Vsetíně. Po odtržení části evangelického sboru augsburského vyznání a vzniku evangelického sboru helvétského vyznání musely tyto dva sbory žít vedle sebe a sdílet modlitebnu. Vznikaly kvůli tomu spory o finance, čas a délku bohoslužeb, které byly provázeny i náboženskými urážkami. Sdílení modlitebny ve Vsetíně je ukončeno až po vystavění helvétské modlitebny, ke kterému došlo (především z ekonomických důvodů) až ve 20. letech 19. století. Tím končí také spory mezi oběma sbory.

Druhým důvodem ke sdílení modlitebny mezi příslušníky dvou sborů byla zákonná opatření. Na tomto místě můžou být jako příklad uvedeny občasné helvétské bohoslužby v augsburské modlitebně v Pržně.¹⁵³ Evangelíci helvétského vyznání, pro které byly helvétské bohoslužby ve Vsetíně vzdálené, se jednou za čas (prameny uvádí každou třetí neděli na přelomu 18. a 19. století¹⁵⁴) mohli scházet v evangelické modlitebně v Pržně, která patřila evangelickému sboru augsburského vyznání. Byly zde pokusy, aby si tito evangelíci vystavěli svou vlastní modlitebnu v Ratiboři, tento nápad se ale neuskutečnil z důvodu finanční situace (požadavek minimálního počtu duší byl splněn, vystavění modlitebny však nebylo umožněno právě z finančních důvodů).¹⁵⁵ V úvahu nepřipadaly ani nějaké občasné „neoficiální“

Vsetín, fond Farní sbor evangelické církve Pržno, nezpracováno, L-III-B-19, *Historie církve evang. augss. vyzn. Prženské, kterou začal psát roku Páně 1809 Jan Šulek na ten čas Sl. Bož. kazatel.*

¹⁵² Archiv sboru ČCE v Huslenkách, I/1a): Osamostatnění sboru, nefoliováno: *Výtah protokolu sepsaného při schůzi presbyterstva církve evang. a. v. na Vsetíně dne 25. října 1896 po službách Božích ve chrámu Páně.*

¹⁵³ Nutno podotknout, že tento příklad je spíše kombinací zákonných, ekonomických a geografických důvodů, v našem případě ale nejlépe dokládá právě zákonná opatření, která vedla ke sdílení modlitebny.

¹⁵⁴ MZA Brno – SOKA Vsetín, fond Richard Pavlík, inv. č. 289b, *Fernandova kronika*, s. 273, 274, 278, 299.

¹⁵⁵ MZA Brno - SOKA Vsetín, fond Richard Pavlík, inv. č. 289b, *Fernandova kronika*, s. 278.

bohoslužby třeba v příbytcích místních evangelíků helvétského vyznání – to zakazovalo nařízení z 6. června 1783.¹⁵⁶ Z těchto důvodů došlo k dohodě, která byla zmíněna výše: evangelíci helvétského vyznání můžou jedenkrát za tři týdny v neděli konat bohoslužbu v evangelické modlitebně augsburského vyznání v Pržně¹⁵⁷ (ze Vsetína měl docházet helvétský pastor) s tím, že budou odvádět určitý obnos přženskému sboru augsburského vyznání. I tyto kontakty, byť nebyly tak intenzivní jako mezi vsetínskými evangelickými sbory, přinášely spory a konflikty.¹⁵⁸

Posledním důvodem ke sdílení modlitebny mezi evangelíky obou vyznání byl důvod geografický. Toto můžeme zřetelně pozorovat na modlitebně v Hovězí, která nebyla střediskem žádného evangelického sboru, byla pouze prostorem, kde se jednou za čas konaly evangelické bohoslužby augsburského i helvétského vyznání, a to proto, aby nemuseli místní evangelíci docházet až do Vsetína.¹⁵⁹

5.2 Specifičnost valašského evangelictví z geografické perspektivy

Z hlediska evangelíků augsburského vyznání rozděluje Zdeněk R. Nešpor po vzoru Rudolfa Řičana dva typy evangelických sborů augsburského vyznání. Prvním typem jsou evangelické sbory augsburského vyznání v Čechách a na česko-moravském pomezí, které jsou od sebe velmi vzdálené a neujasněné ve svém vyznání a ztrácejí se v množství sborů evangelických helvétského vyznání a katolických.¹⁶⁰ Druhým typem evangelických sborů

¹⁵⁶ „Pastorům se zapovídá konati služby Boží mimo řádné modlitebny, dovoluje se pouze návštěva nemocných.“ In: MZA Brno - SOkA Vsetín, fond Richard Pavlík, inv. č. 289b, *Fernandova kronika*, s. 244.

¹⁵⁷ Tento stav trval až do roku 1866, kdy se tyto bohoslužby začaly konat v jablůnecké škole, roku 1885 byl potom v Jablůnce dostaven kostel, roku 1892 se do Jablůnky přesunul vikář vsetínského helvétského sboru. Srov.: Archiv sboru ČCE v Jablůnce, neuspořádáno, *Zpráva o filiálním sboru evang. reform. v Jablunce r. 1892*, s. 2–3.

¹⁵⁸ „Někteří luteráni ze zlosti i slépkám do helvétů nadávají.“ Srov.: BURIAN, B.: *Toleranční kazatelé*, s. 87. Bylo by iluzí myslet si, že vztahy mezi evangelickými církvemi byly idylické nebo minimálně lepší, než měli jednotlivé evangelické církve s katolíky. Nejvíce idylické byly vztahy tam, kde nemuselo docházet ke sdílení prostoru a majetku.

¹⁵⁹ ÚA ČCE, fond Moravské superintendence h. v., kart. 20, složka Vsetín, interkonfesijní 1792, 94–96, 33/186: *Dopis evangelíků helvétského vyznání z Hovězí a Halenkova vsetínskému sboru helvétského vyznání z 29. října 1794*.

¹⁶⁰ Ondřej Matějka mluví o těchto osamocených sborech (které se vykytovaly především v Čechách) jako o „rozlehlé diaspoře“. Uvádí příklad černilovského sboru, který měl na rozloze 1650 km² rozmístěno přes 1200 farníků v 90 obcích, přičemž nejvzdálenější cesta do modlitebny trvala deset hodin. Zároveň se v blízkosti tohoto sboru nacházely i sbory helvétského vyznání, s tím se tedy pojí nutná míra vymezení proti těmto sborům, aby farníci augsburského sboru nezačali z geografických důvodů přestupovat k helvétským sborům. Toto vymezování bylo realizováno především po formální stránce vyznávání náboženství – v druhé polovině 19. století proto došlo k zesílení luterské liturgie ve sborech augsburského vyznání, což sice bylo příčinou některých přestupů z této církve kvůli přiblížení se k ritu katolické církve k některému z okolních sborů helvétských, na druhou stranu tím došlo k výraznějšímu vymezení vůči těmto sborům a tím i zvýšení loajality vlastních farníků ke sboru. In: MATĚJKA, O.: *Čeští luteráni 1861–1918*. In: JUST, J. – NEŠPOR, Z. R. – MATĚJKA, O. (eds.): *Luteráni v českých zemích*, s. 237, 245.

augsburského vyznání jsou silné a od sebe nedaleké sbory Valašska jakožto enkláva ortodoxního luterství.¹⁶¹ Tuto specifčnost Valašska z hlediska luterství Eva Melmuková vysvětluje tím, že před bitvou na Bílé Hoře bylo velmi nábožensky jednotné a rozhodné – orientovalo se na luterství.¹⁶² Zároveň tyto evangelické sbory augsburského (ale také helvétského) vyznání zůstávají ortodoxní, protože příslušníci sboru, kteří by se neztotožňovali s augsburským vyznáním, mohli díky relativně krátkým vzdálenostem farností/sborů přistoupit k církvi, ke které se osobně přikláněli.¹⁶³ Evangelické sbory augsburského i helvétského vyznání jsou tedy více nábožensky jednotné než v některých jiných místech Moravy (již zmíněné Brněnsko) i Čech, protože komuli, kdo by chtěl přestoupit do opačné evangelické církve (či katolické) z náboženských důvodů, v tom nezabraňovala geografická vzdálenost sboru právě díky relativně vysoké hustotě katolických farností a evangelických sborů na panství Vsetín.

Je nutné si ovšem uvědomit, že již zmíněná vysoká hustota evangelických sborů¹⁶⁴ na tomto panství rozhodně nezaručovala pohodlnou možnost na bohoslužby každou neděli docházet. Jde spíš o to, že je teoreticky fyzicky možné (ale nikoli pohodlné) účastnit se každou neděli bohoslužeb, ať už je člověk helvétského či augsburského vyznání v jakémkoli koutu panství. V jiných místech Čech a Moravy to prostě kvůli obrovským vzdálenostem (ať už evangelických sborů helvétského nebo augsburského vyznání) možné nebylo. Jak již bylo poznamenáno, teoretická fyzická možnost se bohoslužeb zúčastnit neznamená pohodlnost (navzdory relativně mnoha evangelickým sborům na panství). Jen pro příklad: Georg Loesche ve své knize *Inneres Leben der österreichischen Toleranzkirche* píše, že farníci evangelického sboru ve Vsetíně (a to helvétského i augsburského vyznání) jsou od modlitebny vzdáleni maximálně tři a půl hodiny cesty pěšky.¹⁶⁵ Prameny dokonce uvádí ještě větší dobu. V dopise evangelíků helvétského vyznání z Hovězí a Halenkova se můžeme dočíst, že „*Vzdálenost od sboru Vsetínského letním časem z Hovězí, mladý člověk a čerstvý, má co 3 hodiny jíti, z Halenkova pak asi 4 hodiny, však ale starý vtýchž hodinách té cesty nevykoná, což pak zimním*

¹⁶¹ NEŠPOR, Z. R.: *Luteráni v českých zemích v období protireformace a náboženské tolerance (1620–1861)*. In: JUST, J. – NEŠPOR, Z. R. – MATĚJKA, O.: *Luteráni v českých zemích*, s. 168; ŘÍČAN, Rudolf: *Mladá léta Karla Eduarda Lányho. Několik pohledů do dějin českého evangelství v minulém století*. Praha 1935, s. 142–143

¹⁶² MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E. – BURIAN, I. (eds.): *Evangelíci v rané toleranční době*, s. 562.

¹⁶³ MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, E. – BURIAN, I. (eds.): *Evangelíci v rané toleranční době*, s. 197.

¹⁶⁴ V tomto odstavci záměrně nemluvíme o katolických farnostech, a to právě kvůli jejich lepšímu rozmístění na panství – dojít každou neděli na katolickou mši na panství Vsetín nebyl takový problém, jako se účastnit evangelických bohoslužeb, byl-li jedinec obyvatelem například obce Nový Hrozenkov. Srov. Příloha č. 2.

¹⁶⁵ LOESCHE, G.: *Inneres Leben*, s. 20–22, 48.

časem!“¹⁶⁶ Byť bylo zvykem, že často evangelíci z odlehlejších míst, jimž by cesta na nedělní bohoslužby zabrala mnoho času, vykonávali o nedělích různé formy náboženského života v rámci domácností či menších společenství, neřídka se účastnili také oficiálních nedělních bohoslužeb v (jim odlehlé) modlitebně.¹⁶⁷ Mluvit tedy o tom, že vzdálenost bydliště od modlitebny nehrála roli, protože se lidé z odlehlejších míst stejně bohoslužeb neúčastnili, je nepřesné, ba i mylné.

Relativně vyšší hustota sborů a farností na panství ovšem neznamená, že by zde nebyly případy, kdy geografická poloha kostelů a modliteben neovlivňovala příslušnost jedinců k církvím. Na panství Vsetín je z tohoto hlediska problematická především jeho východní část. Zatímco v západní části panství se vyskytují sbory/farnosti všech tří povolených vyznání v relativně vysoké hustotě, ve východní části panství se vyskytují už pouze katolické farnosti.¹⁶⁸ V této oblasti, kde byly rozmístěny katolické kostely poměrně hustě a kde evangelické modlitebny nebyly v dostupné vzdálenosti, docházelo k přestupům od katolické církve zřídkakdy. V momentě, kdy v tomto místě byla zřízena evangelická modlitebna s (byť ne každotýdenními) bohoslužbami, počet přestupů z katolické církve prudce narostl – síla geografického aspektu při přestupu mezi církvemi je tedy zřejmá. To reflektovali i doboví pozorovatelé: „*V tomto roce [1787] byla postavena modlitebna pro protestanty v otevřeném poli na kopečku mezi vesnicemi Hovězí a Zděchovem v údolí Huslenky, v níž vsetín. Pastor aug. v. koná každou 3. neděli bohoslužby... Třetina Hovězánů přestoupila pryč k evangelické víře. Proto obdržel kostel v Hovězí druhého kaplana.*“¹⁶⁹

S tím souvisí i to, že s rostoucí vzdáleností nekatolické modlitebny klesá poměrně i množství nekatolíků ve vsi.¹⁷⁰ Podíváme-li se v panství Vsetín konkrétně na vesnice Hovězí, Halenkov a Nový Hrozenkov,¹⁷¹ které leží ve východní části panství, můžeme pozorovat, že poměrný počet nekatolíků ve vsi v daném pořadí klesá s rostoucí vzdáleností od nekatolické modlitebny (a nezáleží na tom, zda je augsburského, či helvétského vyznání). Konkrétně bylo v Hovězí v roce 1900 1 536 katolíků a 910 evangelíků¹⁷², v Halenkově 2 215 katolíků a

¹⁶⁶ ÚA ČCE, fond Moravské superintendence h. v., kart. 20, složka Vsetín, interkonfesijní 1792, 94–96, 33/186: *Dopis evangelíků helvétského vyznání z Hovězí a Halenkova vsetínskému sboru helvétského vyznání z 29. října 1794.*

¹⁶⁷ Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně, R-III-D/3, *Dopis evangelického sboru augsburského vyznání evangelickému sboru helvétského vyznání ve Vsetíně z 30. října 1802*, nefoliováno.

¹⁶⁸ Srov. Příloha č. 2.

¹⁶⁹ MZA Brno – SOkA Vsetín, fond Richard Pavlík, inv. č. 289b, *Fernandova kronika*, s. 253.

¹⁷⁰ Zde je nutné zmínit, že nejde o obecné pravidlo, ale spíše o trend, který se může více či méně opakovat či měnit.

¹⁷¹ Srov. Příloha č. 2.

¹⁷² BALETKA, L.: *Hovězí*. In: NEKUDA, V. (ed.): *Okres Vsetín*, s. 719.

46 evangelíků¹⁷³ a v Novém Hrozenkově 4 813 katolíků a 16 evangelíků.¹⁷⁴ Zde je ovšem nutno poznamenat, že vzdálenost vsi od té které modlitebny/kostela není jediným ovlivňujícím prvkem na poměrné zastoupení vyznání obyvatelstva.

To, že byla vzdálenost bydliště jedince od modlitebny/kostela pro jeho vyznání důležitá, nám dokládají také zápisy z knihy přestupů či přestupní dopisy konvertitů. Byť nebylo pravidlem, že by konvertita v přestupním dopise uváděl důvod změny vyznání, vyskytují se i dopisy, které jej obsahují. Kromě sňatkových důvodů, důvodů z náboženského přesvědčení a dalších se vyskytují také důvody motivované geograficky. A tak například vdova ze Vsetína, členka evangelického sboru helvétského vyznání ve Vsetíně dopisem z 26. září 1868 oznamuje helvétskému faráři, že se stěhuje do míst, která jsou vzdálenější od Vsetína, a že v dané lokalitě se vyskytuje pouze evangelický sbor augsburského vyznání a ona tedy touží přestoupit do této církve.¹⁷⁵

To, že může mít vzdálenost od modlitebny/kostela vliv na vyznání jedince, popisuje i Eva Melmuková.¹⁷⁶ V rané toleranční době měla být postavena evangelická modlitebna v obci Střítež, která se nachází v údolí. Úřady ale rozhodly, že modlitebna musí být postavena ve vsi, která je v kopcích a je hůře přístupná, ve Hrubé Lhotě. Mělo to být proto, aby bylo zabráněno růstu nově vzniknuvšího evangelického sboru.¹⁷⁷

5.3 Katolická farní síť na panství Vsetín

Co se problematiky docházení na nedělní bohoslužby týče, byly to potíže, se kterými se museli vyrovnávat především evangelíci helvétského vyznání a evangelíci augsburského vyznání. Naopak katolíci se s těmito problémy potýkat nemuseli nijak zvlášť, neboť rozmístění katolických farností na panství Vsetín bylo husté.¹⁷⁸ To byla ovšem na konci 18. století relativně nová situace. Ještě na začátku 18. století se totiž na panství Vsetín nacházela pouze farnost s kostelem ve Vsetíně,¹⁷⁹ farnost s kostelem v Pržně a filiální kostel v Růžďce, který byl v roce

¹⁷³ BALETKA, L.: *Halenkov*. In: NEKUDA, V. (ed.): *Okres Vsetín*, s. 707.

¹⁷⁴ BALETKA, L.: *Nový Hrozenkov*. In: NEKUDA, V. (ed.): *Okres Vsetín*, s. 799.

¹⁷⁵ Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně, R-III-C-3/3, 4, *Dopis evangelickému sboru helvétského vyznání ve Vsetíně z 26. 9. 1868*, nefoliováno.

¹⁷⁶ Tento příklad se sice neodehrál na panství Vsetín, zdůrazňuje ale důležitost umístění modlitebny v prostoru.

¹⁷⁷ MELMUKOVÁ, E.: *Dějiny protestantských církví*. In: NEKUDA, V. (ed.): *Okres Vsetín*, s. 348.

¹⁷⁸ Příloha č. 1.

¹⁷⁹ Do roku 1786 tvořilo Valašskomeziříčsko, Rožnovsko a Vsetínsko jedno děkanství, roku 1786 bylo ve Vsetíně zřízeno děkanství, pod nějž spadaly katolické farnosti na panství Vsetín a farnosti v Liptále, jež s panstvím

1784 povýšen na lokálii. Samostatná farnost zde vznikla v roce 1864.¹⁸⁰ Vzhledem k osvícenským reformám stoupl počet katolických farností na Moravě během 18. století o 34 %.¹⁸¹ Zatímco ve výše citovaném úryvku z dopisu hověžských a halenkovských nekatolíků čteme, že mladý člověk to má z Halenkova v létě do nejbližší helvétské modlitebny čtyři hodiny cesty, na tyto problémy u katolické církve na panství Vsetín nenarazíme, a to především kvůli již zmíněným osvícenským reformám, které byly v této oblasti reforem definovány především direktivními pravidly týkajícími se pravidel farní sítě, které byly vydány Josefem II. 12. září 1782. Nové fary mají být podle těchto pravidel zřízeny tam, kde je ztížená dostupnost, nebo tam, kde je to více než hodina cesty k nejbližší faře.¹⁸² Tyto reformy se částečně dotkly i panství Vsetín, byť k rozvoji farní sítě zde docházelo už i dřív. Ve 30. letech 18. století byl v Hovězí postaven kostel (1777 zřízena lokálie, 1843 samostatná farnost),¹⁸³ v 50. letech v Novém Hrozenkově postaven kostel a zřízena lokálie (na samostatnou farnost povýšeno 1784),¹⁸⁴ v roce 1778 byl ve Zděchově postaven kostel¹⁸⁵ a v 80. letech v Halenkově kostel s farou.¹⁸⁶ Mluvíme-li jenom o počtu samotných katolických kostelů, vzrostl jejich počet během 18. století na panství Vsetín ze tří na sedm.¹⁸⁷

sousedila. CEKOTA, Vojtěch: *Katolická církev na Valašsku (především na Vsetínsku)*. In: NEKUDA, V. (ed.): *Okres Vsetín*, s. 336.

¹⁸⁰ HEJSKOVÁ, Alena: *Růždka*. In: NEKUDA, V. (ed.): *Okres Vsetín*, s. 835.

¹⁸¹ ZUBER, Rudolf: *Osudy. Díl I.*, s. 187.

¹⁸² NEŠPOR, Z. R.: *Náboženství na prahu nové doby*, s. 231.

¹⁸³ BALETKA, L.: *Hovězí*. In: NEKUDA, V. (ed.): *Okres Vsetín*, s. 719.

¹⁸⁴ BALETKA, L.: *Nový Hrozenkov*. In: NEKUDA, V. (ed.): *Okres Vsetín*, s. 799–800.

¹⁸⁵ HEJSKOVÁ, Alena: *Zděchov*. In: NEKUDA, V. (ed.): *Okres Vsetín*, s. 919.

¹⁸⁶ BALETKA, L.: *Halenkov*. In: NEKUDA, V. (ed.): *Okres Vsetín*, s. 707.

¹⁸⁷ Podíváme-li se na mapu, obyvatelé východní části panství měli nejbližší katolický kostel v rámci panství Vsetín na počátku 18. století až ve Vsetíně. Čistě teoreticky byla jejich situace z geografického pohledu velmi podobná těm, kteří žili ve stejných místech a po vydání Tolerančního patentu se přihlásili k evangelické církvi (ať už augsburského či helvétského vyznání), v rané době toleranční.

6. Sociální motivace přestupů

Důležitým aspektem, který ovlivňoval příslušnost jedince k církvi, je aspekt sociální. I když Jiří Mikulec tvrdí, že „*víra a zbožnost se v době osvícenství postupně stávaly soukromou a niternou záležitostí každého člověka*,“¹⁸⁸ nelze sociální aspekt vlivu okolí na vyznání jedince opomíjet. Jsem si vědom, že tento aspekt je velice rozsáhlý a v rámci práce tohoto druhu důsledně a komplexně nezpracovatelný. Tato kapitola má za cíl spíše ukázat různé možnosti vlivu okolí na vyznání jedince. O tomto vlivu lze říct, že se ve sledovaném čase měnila jeho důležitost při přestupech mezi církvemi jen částečně, důležitost určitých složek tohoto vlivu je postupně klesající – s (velmi postupným) vytrácením se náboženských otázek ve veřejném prostoru síla tohoto vlivu postupně klesá. Naopak v některých ohledech si sociální vliv na vyznání jedince udržuje stejnou sílu (především tam, kde nehraje roli vliv veřejného prostoru, který se postupem času sekularizuje).

6.1 Manželství

Vyznání jedince bylo ve sledovaném čase velmi výrazně ovlivňováno tím, jakého vyznání byl jeho či její protějšek v manželství. Z přestupních knih se dozvídáme, že často docházelo k přestupům kvůli tomu, že chtěl jedinec vstoupit do svazku manželského s člověkem jiného vyznání. Z některých přestupních knih dokonce vyplývá, že to byl jeden z nejčastějších – ne-li nejčastější – důvodů přestupu z jedné církve do jiné ve druhé polovině 19. století.¹⁸⁹ Zároveň se mohl stát přestup také podmínkou pro vstup do manželství. Pavel Holub, evangelík, si v roce 1877 dává za podmínku vstupu do manželství to, že jeho nastávající manželka Anna Kneblová z Halenkova, která je v té době už těhotná, musí přestoupit z katolické církve do evangelické, jinak si ji nevezme a nechá ji s dítětem samotnou.¹⁹⁰ Je možné setkat se i s případy, kdy byla žena donucena mužem k přestupu, po jeho smrti se však vrátila do své původní církve.¹⁹¹

¹⁸⁸ MIKULEC, Jiří: *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*. Praha 2013, s. 177.

¹⁸⁹ MZA – SOKA Vsetín, fond FÚ Hovězí, inv. č. 68, *Knihla změn vyznání farnosti Hovězské od r. 1849*; MZA – SOKA Vsetín, fond FÚ Vsetín, neuspořádáno, *Verzeichnisz der seit 20ten Oktober 1837 in der Wsetiner Curatie erfolgten Religionsveränderungen*.

¹⁹⁰ MZA – SOKA Vsetín, fond FÚ Hovězí, inv. č. 178, kart. 6, *Dopis hovězského kněze arcibiskupské konzistoři z 6. 10. 1877*, f. 181.

¹⁹¹ MZA – SOKA Vsetín, fond FÚ Pržno, inv. č. 36, *Knihla změn náboženství a smišených manželství*, f. 1; MZA – SOKA Vsetín, fond FÚ Vsetín, neuspořádáno, *Verzeichnisz der seit 20ten Oktober 1837 in der Wsetiner Curatie erfolgten Religionsveränderungen*.

Často docházelo také ke smíšeným sňatkům, kdy byl každý z manželského páru jiného vyznání. Velková ve svém článku dokládá, že smíšené sňatky nebyly ničím neobvyklým ani v první polovině 19. století.¹⁹² Častěji ale dochází ke smíšeným sňatkům z logiky věci tam, kde jsou vyznání zastoupena ve vyšší míře a poměr zastoupení jednotlivých vyznání je ve společnosti vyrovnáný. Výzkum Velkové už bohužel nezahrnuje to, kolik procent párů po svatbě zůstalo nábožensky smíšených a v kolika párech naopak došlo k náboženskému přestupu jednoho z manželů k vyznání druhého z páru.

Smíšené sňatky komplikovaly nejen život v rámci rodiny, ale nebyly oblíbené ani mezi faráři, ať už katolickými či nekatolickými. Ještě ve druhé polovině 19. století nabádá proti smíšeným sňatkům církevní tisk.¹⁹³ Smíšené sňatky by samy o sobě problematické ani tolik nebyly, problémovou se stávala výchova dětí a jejich příslušnost k té které církvi.

Smíšeným sňatkům se snažili zabránit především nekatoličtí pastoři, protože vlivem tolerančních nařízení docházelo při smíšených sňatcích k oslabování nekatolických rodin. Už toleranční patent říká, že je-li ve smíšeném manželství muž katolíkem, všechny děti následují jeho vyznání; pokud je muž ve smíšeném manželství nekatolík a manželka je katolička, synové následují víru otce a dcery následují víru matky.¹⁹⁴ Čím vyšší byl počet smíšených sňatků, tím víc se zákonitě snižoval počet nekatolických rodin v následujících generacích.¹⁹⁵ Tento stav je změněn až zákonem z 25. května 1868 o interkonfesionálních poměrech, kdy při smíšených manželstvích synové následují víru otce a dcery víru matky.¹⁹⁶

6.2 Vliv blízkého okolí

V mnoha pramenech je zobrazen také bezprostřední vliv blízkého okolí na vyznání jedince, přičemž pod pojmem blízké okolí si můžeme představit mnoho – ať už vliv samotné rodiny (vyjma vlivu v rámci manželství, to bylo rozebráno výše), vliv na služebnictvo, vliv sousedských vztahů a mnoho dalšího.

Zajímavé je téma rozdílu vyznání mezi rodiči a jejich dětmi. Týkalo se to především lokalit, kde bylo silně zastoupeno určité vyznání (většinou katolické), rodiče byli vyznání

¹⁹² VELKOVÁ, Alice: *Skladba obyvatelstva podle náboženství na tzv. státních statcích r. 1802*. Historická demografie, 29, 2005, s. 122.

¹⁹³ MATĚJKA, O.: *Čeští luteráni 1861–1918*. In: JUST, J. – NEŠPOR, Z. R. – MATĚJKA, O. (eds.): *Luteráni v českých zemích*, s. 247–249.

¹⁹⁴ Archiv sboru ČCE v Liptále, R-III-C-6/1, kart. 12, *Výtisk tolerančního patentu pro Moravu*, nefoliováno.

¹⁹⁵ VELKOVÁ, A.: *Skladba obyvatelstva podle náboženství*, s. 119.

¹⁹⁶ BOROVIČKA, K.: *Úřední sloh církevní*, s. 80.

menšinového, dítě se ale nechtělo vylučovat ze společenského života, navštěvovalo katolickou školu a stýkalo se s katolíky. Často neplatila na děti ani otcovská autorita či trestání.¹⁹⁷ Svůj vliv na vyznání dítěte zde mohli mít i katoličtí faráři. Dítě od sedmi do čtrnácti let nemohlo za žádných podmínek přestoupit z jedné církve do druhé (ani za těch podmínek, že přestoupili oba jeho rodiče), katolickému faráři ovšem nemá být bráněno, aby vychovával dítě v katolické víře, má-li o to dítě zájem, byť můžou být rodiče protestanti.¹⁹⁸ Čtrnáctiletý Martin Rožnovjác ze Vsetína se tak rozhodl přestoupit z evangelické církve helvétského vyznání do katolické církve, protože (jak uvádí ve svém dopisu) „svým delším pobytem mezi katolíky zamiloval jsem si náboženství katolické.“¹⁹⁹ Stejně tak Josef Sivek z Hovězí přestupuje z evangelické církve helvétského vyznání do katolické církve, protože „od mala do katolické školy chodil, s katolíky mnoho obcoval a katoličku za manželku pojeti mnil.“²⁰⁰ Ne vždy rodiče snášeli změnu vyznání svého potomka lehce. Dozvídáme se například, že 26letá Veronika Macíková ze Vsetína v roce 1870 odpadá od katolické církve k evangelické církvi helvétského vyznání, byť s tím rodiče velmi nesouhlasí („Té rodiče tomu bránějí a ji vyhnali, přec odpadla.“).²⁰¹

Vliv na vyznání jedince neměla jen jeho vlastní rodina, ale třeba i rodina, u které sloužil. Setkáváme se tak relativně často s tím, že jedinec, který byl ve službě u rodiny, která byla jiného vyznání, přestoupil k jejich náboženství.²⁰² Zajímavým příkladem je také přestup Františky Pokorné z Hovězí, která přestoupila, protože „sloužila u hospodáře evangelického, který ovdověl a ji přemluvil k odpadnutí od víry katolické, že si ji vezme za manželku.“²⁰³ Z přestupních knih se dozvídáme, že nešlo o ojedinělý případ a že tento typ přestupu nebyl neobvyklý.²⁰⁴

Vliv sousedského okolí hrál taky svou roli a to především v rané době toleranční, kdy tajní nekatolíci v silně katolických komunitách zvažovali, zda se oficiálně přihlásit k nekatolictví, což by mohlo vést ke snížení společenské prestiže. Často tito lidé zvolili vyčkávací taktiku, ale tím, že od roku 1783 byly přestupy značně ztíženy, se pravděpodobnost

¹⁹⁷ ZUBER, Rudolf: *Osudy. II. díl*, s. 476.

¹⁹⁸ BOROVÝ, K.: *Úřední sloh církevní*, s. 81.

¹⁹⁹ Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně, R-III-C-3/4, kart. 12, *Dopis o přestupu Martina Rožnovjáka z 1. června 1882*, nefoliováno.

²⁰⁰ MZA – SOKA Vsetín, fond FÚ Hovězí, inv. č. 68, *Knihy změn vyznání farnosti Hovězské od r. 1849*, s. 11.

²⁰¹ MZA – SOKA Vsetín, fond FÚ Vsetín, neuspořádáno, *Verzeichnisz der seit 20ten Oktober 1837 in der Wsetiner Curatie erfolgten Religionsveränderungen*.

²⁰² MZA – SOKA Vsetín, fond FÚ Hovězí, inv. č. 68, *Knihy změn vyznání farnosti Hovězské od r. 1849*, s. 15; Archiv sboru ČCE v Růžďce, R-III-B-13, *Knihy výstupů a přístupů od r. 1880–1906*, nepaginováno.

²⁰³ MZA – SOKA Vsetín, fond FÚ Hovězí, inv. č. 68, *Knihy změn vyznání farnosti Hovězské od r. 1849*, s. 36.

²⁰⁴ Srov. např.: MZA – SOKA Vsetín, fond FÚ Vsetín, neuspořádáno, *Verzeichnisz der seit 20ten Oktober 1837 in der Wsetiner Curatie erfolgten Religionsveränderungen*.

jejich přestupu rapidně zmenšila. Sixtus Bolom-Kotari píše, že ve výrazně katolických společenstvích ke ztrátě prestiže docházelo, ale tam, kde se větší část obyvatel (zhruba jedna třetina a více) přihlásila k evangelictví, společenskou prestiž člověka to vůbec nemuselo ohrozit.²⁰⁵

Zajímavý pohled na vliv na vyznání jedince v rámci evangelických církví v druhé polovině 19. století nabízí Rudolf Říčan, který ve své knize *Vyznání a vyznavači* píše: „*Byl-li Čech důsledný luterán, byl přirozeně veden k užšímu styku s luterskými Němci, ale to bylo od českých reformovaných považováno za národní slabost. Blížil-li se český luterán k českým reformovaným na základě společné národnosti, cítil se ohrožen ve svém vyznání.*“²⁰⁶ V průběhu 19. století dochází k tomu, že se stává národní identifikace přitažlivější než konfesijní identifikace.²⁰⁷

6.3 Vliv farářů

Při přestupu nekatolíka ke katolické církvi má být přestupující vyučen knězem v základních člancích katolické víry, především v rozeznávacích znacích, jež odlišují katolickou církev od církví nekatolických. Poté má jedinec vykonat vyznání víry podle tridentské formule minimálně před knězem a dvěma svědky, v ideálním případě však má jedinec toto vyznání veřejně vykonat v neděli v kostele „*ku povzbuzení věřícího*“.²⁰⁸ Na samotný přestup toto veřejné vyznání vliv mít nemuselo, mohlo však do jisté míry jít o určitý způsob sociálního nátlaku, který měl jedince odradit od případného přestupu z katolické církve.

Katoličtí faráři mají v době toleranční vliv na vyznání jednotlivce, i když leží na smrtelné posteli. Dekret z 25. ledna totiž umožňuje katolickému knězi navštívit na smrtelné posteli dokonce i nekatolíka²⁰⁹ a nabídnout mu navrátit se před smrtí ke katolické církvi.²¹⁰ To, že se nejednalo pouze o formalitu a vliv na vyznání to mít mohlo, nám dokládají prameny, které dokumentují přestup člověka na smrtelné loži. Dozvídáme se, že na smrtelném lůžku upoutaná Anna Slováčková ze Vsetína přestoupila z evangelické církve helvétského vyznání do katolické

²⁰⁵ BOLOM-KOTARI, Sixtus: *Svoboda svědomí. Superintendent Michael Blažek a protestantská společnost pozdního osvěcenství*. Praha 2016, s. 144.

²⁰⁶ ŘÍČAN, Rudolf: *Vyznání a vyznavači*. Praha 1940, s. 54.

²⁰⁷ MATĚJKA, O.: *Čeští luteráni 1861–1918*. In: JUST, J. – NEŠPOR, Z. R. – MATĚJKA, O. (eds.): *Luteráni v českých zemích*, s. 222.

²⁰⁸ BOROVIČEK, K.: *Úřední sloh církevní*, s. 85–86.

²⁰⁹ Možnost, že by nekatolický pastor navštívil u smrtelné postele katolíka, je naprosto vyloučena.

²¹⁰ MEDEK, Z. J.: *Na slunce a do mrazu*, s. 212.

církve 28. srpna 1873 za přítomnosti katolického faráře a dvou svědků.²¹¹ Takovýchto příkladů lze najít mnohem více.²¹²

Vliv farářů nemusel být na vyznání jedince pouze pozitivní, ale také negativní. Často, když došlo ke sporu mezi farářem a členem sboru/farnosti, daný člen přestoupil. U přestupu 42leté svobodné nádenice ze Vsetína se v přestupní knize katolické církve, z níž přestoupila k evangelické církvi helvétského vyznání, dozvídáme, že „*udržovala s ženichem – vdovcem HV. nepočestnou známost za života jeho ženy, jak jde všeobecná pověst. Na Velký Pátek chtěla vyjednávat stran ohlášek, v čemž když ji nepovoleno – odpadla.*“²¹³ S podobným případem se můžeme setkat u Martina Hudoče z Růžďky v roce 1891. V přestupní knize je poznamenáno: „*Žádal o křest pro své dítě, když byl nato upozorněn, že musí nejprve své salární resty do pořádku uvést, odpověděl, že on nebude platit, chceli církev že dá ročně [nečitelná částka], pakliby presbyterstvo s tím nebylo spokojeno, že raději přestoupí do Pržna.*“²¹⁴

Ve druhé polovině 19. století jsou katoličtí faráři nabádáni, aby se aktivně účastnili spolkového života, neboť „*dobrý pastýř hledá ovečky své a nečeká až tyto samy jej vyhledávají budou.*“²¹⁵ Tato účast katolických kněží mohla vést ke zcivilnění pohledu na ně či na celou katolickou církev. Právě přítomností ve spolicích mají lidem přibližovat katolickou církev, ale také například ve dnech připomínání si upálení Jana Husa v těchto spolicích mají lidem kázat a poučovat je („*dle pravdy poukázati na zhoubné působení Husovo, jeho bludy*“) a všemi silami předcházet odpadávání lidí od katolické církve.²¹⁶

Jedním ze sociálních tlaků, které mohli kněží na odstupující vyvinout, bylo vyhlašovat jejich jména veřejně při mších a tím případně odradit jiné, kteří by přestup zvažovali. Tato možnost se mezi kněží sice zvažovala, pravděpodobně ale nebyla nikdy centrálně praktikována, protože se našlo na této strategii více negativ než pozitiv – například to, že by to mohlo být

²¹¹ Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně, R-III-C-3/3,4, *Dopis o přestupu Anny Slováčkové z 28. 8. 1873*, nefoliováno.

²¹² Srov. např. MZA – SOKA Vsetín, fond FÚ Hovězí, inv. č. 68, *Knihy změn vyznání farnosti Hověžské od r. 1849*, s. 43.

²¹³ MZA – SOKA Vsetín, fond FÚ Vsetín, neuspořádáno, *Verzeichnisz der seit 20ten Oktober 1837 in der Wsetiner Curatie erfolgten Religionsveränderungen.*

²¹⁴ Archiv sboru ČCE v Růžďce, R-III-B-13, *Knihy výstupů a přístupů od r. 1880–1906*, nepaginováno.

²¹⁵ BOROVÝ, K.: *Úřední sloh církevní*, s. 12.

²¹⁶ MZA – SOKA Vsetín, fond Děkanství Vsetín, neuspořádáno, *Knihy zápisů o schůzích děkanátních Vsetín*, s. 11–12.

pobídkou pro další potenciální odpadlíky či to, že v případě větších přestupů z katolické církve by toto vyhlašování nemuselo mít dobrý efekt a mohlo by to působit deprimujícím dojmem.²¹⁷

²¹⁷ MZA – SOKA Vsetín, fond Děkanství Vsetín, neuspořádáno, *Kniha zápisů o schůzích děkanátních Vsetín*, s. 22.

ZÁVĚR

Důvodů k přestupu mezi církvemi je mnoho a jsou rozličné, předkládaná práce si proto nedělá nárok na komplexní vyčerpání tématu, má spíše ilustrovat mnohost a pestrost přestupů a blíže se podívat na čtyři okruhy, které mohly mít na vyznání člověka žijícího v 19. století významný vliv a mohly tak jedince k přestupu přimět či ho od přestupu odradit. Mezi tyto čtyři okruhy patří samozřejmě náboženské hledisko, jež hrálo svou roli především v rané době toleranční, postupně s rostoucí sekularizací společnosti ve sledovaném období přestupy z těchto důvodů ubývají. Dalším ze čtyř sledovaných okruhů je stránka finanční a ekonomická, která hrála svou zásadní roli především na konci 18. století a do první poloviny 19. století. Třetím okruhem je okruh geografický a čtvrtým okruhem (a možná nejvíce širokým a bádání otevřeným) okruhem je okruh sociální neboli jaký vliv na vyznání jedince mělo jeho okolí, ať už bezprostřední či vzdálenější. Vedle těchto čtyř hledisek stojí ještě rovina zákonná, která ovlivňovala motivovanost lidí k přestupu a počty přestupujících, nelze ji však považovat za samotný důvod k přestupu mezi církvemi. Tato práce nabízí spíše obecný pohled na těchto pět rovin a jejich vývoj v čase, kdy v určitých obdobích určité vlivy hrály větší roli, a rozhodně si nedělá nárok na jejich vyčerpání.

Náboženské a ekonomické hledisko dominovalo především na konci 18. století a v první polovině 19. století, naopak vliv geografického hlediska lze (v tomto stádiu výzkumu) považovat za konstantní a trvale působící. Sociální vlivy jsou tak rozsáhlé, že to nelze jednoznačně určit. Lze však tušit, že zatímco vliv širší sociální skupiny v průběhu sekularizujícího se 19. století slábl, uvnitř malých sociálních skupin (rodin) si tento vliv udržoval stále velkou roli. To nám dokládá i počet přestupů ve druhé polovině 19. století způsobených právě snahou předejít nábožensky rozdělené rodině. Zákonné hledisko určující možnosti přestupů lze považovat za jakýsi regulátor přestupů, ale také jako nějaké měřidlo, které nám může pomoci ukázat, jak byla pro jedince příslušnost k dané církvi důležitá v kontrastu s dalšími každodenními problémy člověka 19. století – tedy jaké zákonné parametry a jejich uvolnění muselo nastat, aby se jedinec odhodlal přestoupit k určité církvi. Jako dobrý příklad slouží právě léta 1848 a 1849, kdy došlo k razantnímu zlepšení ekonomického postavení nekatolíků a zároveň výraznému zjednodušení přestupu mezi církvemi. Zvedla se vlna přestupů, při níž přestoupilo z katolické církve do církví evangelických mnoho lidí, na něž náboženské hledisko nemělo silnější vliv než nepříznivé hledisko ekonomické a zákonné, proto přestoupili až v době, kdy ekonomický a zákonný vliv opadá.

Při zpracovávání tématu bylo kromě již zmíněných závěrů zjištěno, že přestupy jsou vlastně jen vyústěním či katalyzátorem mnohých vlivů (nejen popisovaných pěti) a jejich kombinací, které na jedince působily. Rozhodně nelze mluvit o tom, že k přestupu od jedné církve k jiné stačil jedinci jeden jediný důvod. V budoucnu by pak proto mohlo dojít k výzkumu, který by se díval na přestupy mikro pohledem – tedy vybrat si důkladně několik lidí, jejichž vlivy na vyznání byly odlišné (katolík x nekatolík, vesničan x měšťan, vyznání rodiny, celkový poměr zastoupení vyznání v dané lokalitě, vzdálenost kostelů či modliteben, stávající zákonné možnosti přestupů atp.), a sledovat jejich přestup či setrvání ve stávající církvi. Domnívám se tedy, že pro komplexní a vyčerpávající výčet důvodů přestupu mezi církvemi by bylo nutno nejdříve komplexně a důsledně zpracovat výčet vlivů, které na jedince a jeho vyznání v daném čase působily, a to by mohl do jisté míry umožnit mikro pohled.

Seznam zdrojů

Prameny

Archiv Dolního sboru ČCE ve Vsetíně, L-III-D/1.

Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně, R-III-C-3/3, 4.

Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně, R-III-C-3/4.

Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně, R-III-C-3/10.

Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně, R-III-C-5/3.

Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně, R-III-D/3.

Archiv Horního sboru ČCE ve Vsetíně, R-III-D/11.

Archiv sboru ČCE v Huslenkách, I/1a), Osamostatnění sboru.

Archiv sboru ČCE v Jablůnce, neuspořádáno, *Zpráva o filiálním sboru evang. reform. v Jablunce r. 1892.*

Archiv sboru ČCE v Liptále, R-III-C-6/1.

Archiv sboru ČCE v Ratiboři, L-III-D-3.

Archiv sboru ČCE v Ratiboři, L-III-D-5.

Archiv sboru ČCE v Růžďce, R-II-1/b.

Archiv sboru ČCE v Růžďce, R-III-B-13.

Archiv sboru ČCE v Růžďce, R-III-D-7.

MZA, B1, R11/101, kart. 1655.

MZA – SOkA Vsetín, fond Děkanství Vsetín, neuspořádáno, *Knihá zápisů o schůzích děkanátních Vsetín.*

MZA – SOkA Vsetín, fond Farní sbor evangelické církve Pržno, L-III-B-3.

MZA – SOkA Vsetín, fond Farní sbor evangelické církve Pržno, L-III-B-19.

MZA – SOkA Vsetín, fond FÚ Hovězí, inv. č. 68.

MZA – SOkA Vsetín, fond FÚ Hovězí, inv. č. 178, kart. 6.

MZA – SOkA Vsetín, fond FÚ Pržno, inv. č. 36.

MZA – SOkA Vsetín, fond FÚ Pržno, inv. č. 92, kart. 9.

MZA – SOkA Vsetín, fond Richard Pavlík, inv. č. 289b.

MZA – SOkA Vsetín, fond FÚ Vsetín, neuspořádáno, *Verzeichnisz der seit 20ten Oktober 1837 in der Wsetiner Curatie erfolgten Religionsveränderungen.*

ÚA ČCE, fond Moravská superintendence h. v., kart. 2, 40/XVI.

ÚA ČCE, fond Moravská superintendence h. v., kart. 17, 28/8.

ÚA ČCE, fond Moravské superintendence h. v., kart. 20, 33/186.

ÚA ČCE, fond Moravská superintendence h. v., kart. 49, složka Přestupy mezi konfesemi obecně.

ÚA ČCE, fond Moravské superintendence h. v., kart. 73, neuspořádáno.

Literatura

ADÁMEK, Karel Václav: *Listiny k dějinám lidového hnutí náboženského na českém východě v XVIII. a XIX. věku. 1750-1782. Díl I.* Praha 1912.

ALTOVÁ, Blanka: *Kostely českých evangelických sborů z hlediska teorie kolektivní paměti.* In: NEŠPOR, Zdeněk R. – KAISEROVÁ, Kristina (eds.): *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století.* Ústí nad Labem 2010, s. 311–332.

BEDNÁŘ, František: *Zápas moravských evangeliků o náboženskou svobodu v letech 1777–1781. Prameny k dějinám tolerančního patentu.* Praha 1931.

BOLOM-KOTARI, Sixtus: *Svět chudé elity: evangeličtí faráři a jejich rodiny*. In: HLAVAČKA, Milan – CIBULKA, Pavel (eds.): *Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén*. Praha 2013, s. 421–453.

BOLOM-KOTARI, Sixtus: *Svoboda svědomí. Superintendent Michael Blažek a protestantská společnost pozdního osvícenství*. Praha 2016.

BOROVÝ, Klement: *Úřední sloh církevní*. 3. vyd. Praha 1893.

BRADÁČ, Petr: *Financování církvi v českých zemích ve 20. století*. Revue církevního práva, 37, 2007, č. 2, s. 79–131.

BURIAN, Bohuslav: *Toleranční kazatelé na Valašsku (1781-1861). Příspěvek k dějinám valašského evangelictví*. Valašské Meziříčí 1938.

BURIAN, Bohuslav – BURIAN, Ilja: *Dějiny protestantismu na Vsetínsku*. Vsetín 1993.

HLAVAČKA, Milan – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan – TINKOVÁ, Daniela (eds.): *Velké dějiny země Koruny české. Svazek XI.b 1792-1860*. Praha 2013.

HREJSA, Ferdinand: *Jan Věgh. K 150letému výročí tolerance*. Praha 1930.

JAKSCH, Peter Karl (ed.): *Gesetzlexikon im Geistlichen, Religions- und Toleranzfache, wie auch in Güter- Stiftungs-Studien- und Zensursachen für das Königreich Böhmen von 1601 bis Ende 1800*. Prag 1828–1830.

JANATA, J. – ŠUBERT, Václav – Z TARDY, Heřman: *Památka roku slavnostního 1863, tisícileté památky obrácení národu českého na Moravě, Slovensku a v Čechách skrze Cyrila a Metoděje na křesťanství*. Praha 1864.

KOWALSKÁ, Eva: *Problémy s konfesijnou identitou českých protestantů po roku 1781*. In: NEŠPOR, Zdeněk R. (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*. Praha 2007, s. 364–381.

KRYŠTŮFEK, František Xaver: *Dějiny církve katolické ve státech rakousko-uherských s obzvláštním zřetelem k Zemi Koruny české*. Praha 1898.

LOESCHE, Georg: *Inneses Leben der österreichischen Toleranzkirche*. Vídeň 1915.

MATĚJKA, Ondřej: *Čeští luteráni 1861–1918. Od emancipace k unii*. In: JUST, Jiří – NEŠPOR, Zdeněk R. – MATĚJKA, Ondřej (eds.): *Luteráni v českých zemích v průběhu staletí*. Praha 2009, s. 219–309.

MEDEK, Zdeněk Jan: *Na slunce a do mrazu. První čas josefínské náboženské tolerance v Čechách a na Moravě*. Praha 1982.

MEDEK, Zdeněk Jan: *Toleranční patent a čeští evangelíci*. In: MOLNÁR, Amadeo – SMOLÍK, Josef (eds.): *Čeští evangelíci a toleranční patent*. Praha 1982, s. 35–49.

MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, Eva: *Patent zvaný toleranční*. Neratovice 2013.

MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, Eva – BURIAN, Ilja (eds.): *Evangelíci v rané toleranční době v Čechách a na Moravě*. Neratovice 2017.

MIKULEC, Jiří: *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*. Praha 2013.

NEKUDA, Vladimír (ed.): *Okres Vsetín. Rožnovsko – Valašskomeziříčsko – Vsetínsko*. Brno 2002.

NEŠPOR, Zdeněk (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*. Praha 2007.

NEŠPOR, Zdeněk R.: *Demonstrace konfesionality prostřednictvím pohřebních rituálů v českých zemích po vydání Tolerančního patentu*. In: HOLÝ, Martin – MIKULEC, Jiří (eds.): *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*. Praha 2007, s. 265–295.

NEŠPOR, Zdeněk: *Disciplinace českých nekatolíků po vydání tolerančního patentu*. In: MACEK, Ondřej (ed.): *Po vzoru Berojských. Život i víra českých a moravských evangelíků v předtoleranční a toleranční době*. Praha 2008, s. 398–411.

NEŠPOR, Zdeněk R.: *Institucionální hranice českého tajného nekatolictví a počátků tolerančního protestantismu*. In: NEŠPOR, Zdeněk R. (ed.): *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*. Praha 2007, s. 84–112.

NEŠPOR, Zdeněk R.: *Luteráni v českých zemích v období protireformace a náboženské tolerance (1620–1861)*. In: JUST, Jiří – NEŠPOR, Zdeněk R. – MATĚJKA, Ondřej: *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*. Praha 2009, s. 127–218.

NEŠPOR, Zdeněk R.: *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století.* Praha 2006.

NEŠPOR, Zdeněk R.: Náboženství „mírného pokroku v mezích zákona.“ In: NEŠPOR, Zdeněk – KAISEROVÁ, Kristina (eds.): *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století. 1780-1918.* Ústí nad Labem 2010, s. 9–32.

NEŠPOR, Zdeněk – KAISEROVÁ, Kristina (eds.): *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století. 1780-1918.* Praha 2010.

REJCHTR, Luděk: *Na horách ležící. Dějiny evangelického sboru v Křižlicích.* Praha 2004.

ROUS, Jan: *Valaši v boji za svobodu. K stopadesátiletému výročí tolerančního patentu.* Valašské Meziříčí 2012.

ŘÍČAN, Rudolf: *Mladá léta Karla Eduarda Lányho. Několik pohledů do dějin českého evangeliství v minulém století.* Praha 1935.

ŘÍČAN, Rudolf: *Vyznání a vyznavači.* Praha 1940.

SMOLÍK, Josef: *Vnitřní život toleranční církve.* In: MOLNÁR, Amadeo – SMOLÍK, Josef (eds.): *Čeští evangelici a toleranční patent.* Praha 1982, s. 69–87.

TOMÁŠKOVÁ, Ema: *Majetek a hospodaření římskokatolické farnosti na příkladu farnosti Vyškov.* In: NEŠPOR, Zdeněk R. – KAISEROVÁ, Kristina (eds.): *Variety české religiozity v „dlouhém“ 19. století (1780–1918).* Ústí nad Labem 2010, s. 140–148.

TOUL, Jan: *Jubilejní kniha Českobratrské evangelické rodiny k 150letému jubileu tolerančního patentu 1781-1931.* České Budějovice 1931.

TRETERA, Jiří Rajmund – HORÁK, Záboj: *Konfesní právo.* Praha 2015.

VÁCLAVEK, Matouš: *Dějiny města Vsetína a okresu vsackého.* Brno 1881.

VELKOVÁ, Alice: *Skladba obyvatelstva podle náboženství na tzv. státních statcích r. 1802.* *Historická demografie*, 29, 2005, s. 109–137.

WOLNY, Gregor: *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert. IV. Band. Hradischer Kreis.* Brünn 1838.

ZUBER, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století. I. díl.* Praha 1987.

ZUBER, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století. II. díl.* Praha 2003.

Resumé

This bachelor's thesis focuses on the conversions between churches in the Vsetín manor from the issue of the Toleration Patent in 1781 until the merge of the Evangelical Church of the Augsburg Confession with the Evangelical Church of the Helvetic Confession in 1918. The aim is not to comprehensively elaborate and list all the reasons for the conversions between churches, but to outline five main influences that could have affected the religious affiliation of an individual in the „long" 19th century. These influences are legal (how the legal possibilities of conversion influenced the numbers of converts), religious (religious and religiously formal considerations), economic (economically, it was much more profitable to be Catholic than Protestant in the 19th century), geographical (distance of Catholic or Protestant churches from the residence) and social (influence of religion by the immediate environment, most often the family).

Přílohy

Příloha č. 1:²¹⁸

²¹⁸ Dostupné in: https://www.evangnet.cz/cce/sbory_do_roku/1784 [cit. dne 26. 2. 2023].

Příloha č. 2: Rozmístění farností a sborů na panství Vsetín kolem roku 1830

